

Vsem prijateljem razvedrilnega berila
priporoča založba „Zarje“ naslednje zna-
menito delo slavnega ruskega pisatelja:

Maksim Gorkij:

---MATI.---

===== Cena K 4.—. =====

„Mati“ je svetovno znan roman s so-
cialistično tendenco. Zato naj ga prebere
vsak delavec, vsaka delavka!

V dobi blaznega oboroževanja in
zločinskega hujskanja na vojno
klanje priporočamo vsem sodru-
gom, da si naroče pri založbi
„ZARJE“

Vojna in socialna
-- demokracija. --

===== Cena 30 vinarjev. =====

030005

1. Socializem in posedujoči razredi.

Zadnji odstavki splošnega dela našega sedanjega programa se glase:

Družabna preosnova ne pomenja samo osvoboje proletariata, ampak vsega človeštva, ki trpi v današnjih razmerah. Biti pa more samo delo delavskega razreda, ker stoje vsi drugi razredi, kljub medsebojnim interesnim sporom na stališču zasebne lastnine proizvodjalnih sredstev in imajo ohrano temeljev današnje družbe za svoj skupni cilj.

Boj delavskega razreda proti kapitalističnemu izkoriščanju mora biti političen boj. Delavski razred ne more bojevati svojih gospodarskih bojev in ne more razviti svoje gospodarske organizacije brez političnih pravic. Ne more izvesti prehoda proizvodjalnih sredstev v skupno last, ne da bi si osvojil politično moč.

Da se delavstvo zaveda tega boja in ga vodi enotno in da se da temu boju cilj, ki ga mora imeti po svoji naravi — to je naloga socialno demokratične stranke.

Interesi delavskega razreda so si v vseh deželah s kapitalističnim proizvodjanjem enaki. Z razširjanjem svetovnega prometa in z razširjanjem proizvodjanja za svetovni trg je položaj delavcev ene dežele vedno bolj odvisen od položaja delavcev v drugih deželah. Osvoboditev delavskega razreda je torej delo, ki se tiče v enaki meri delavcev v vseh kulturnih deželah. V tem oziru čuti in se izjavlja socialno demokratična stranka v Nemčiji za eno z razrednozavednimi delavci vseh drugih dežel.

Socialno demokratična stranka v Nemčiji se torej ne bori za nove razredne privilegije in predprave, ampak

za odpravo razrednega gospodstva in razredov samih in za enake pravice in enake dolžnosti vseh brez ozira na spol in rod. S stališča teh naziranj se v današnji družbi ne bojuje samo proti izkoriščanju in zatiranju mezdnih delavcev, ampak proti slehrnemu izkoriščanju in zatiranju, ki je naperjeno proti kakemu razredu, kaki stranki, spolu ali plemenu.

Uvodni stavek prvega izmed teh treh odstavkov pač ne potrebuje obširne razlage. Temeljito smo že dokazali, da nadomestitev kapitalističnega proizvodnje s socialističnim ni samo v interesu neposedeujočih in izkoriščanih, ampak v gotovem zmislu tudi v interesu vsega gospodarskega razvoja, potemtakem tudi v interesu posedeujočih in izkoriščevalcev. Tudi ti trpe vsled protislovij, ki jih rodi moderno proizvodnje. Eni izmed njih propadejo v lenobi, drugi se uničijo, ko se na vso sapo pehajo za dobičkom, nad njimi vsemi pa plava Damoklejev meč bankrota, propada v proletariat.

Toda znano nam je, da je velika množica posedeujočih in izkoriščujočih nasproti socializmu ne samo v dvomu in nezaupnosti, ampak celo v najstrupenejšem sovraštvu.

Ali je temu krivo samo nezadostno znanje in spoznanje? Toda najglasnejši med nasprotniki socializma so ravno tisti, katerim bi moralo dati njih mesto v državi, družbi in znanosti največ zmožnosti, da razumejo družabne zveze in umevajo smer družabnega razvoja.

In tako kričeče so razmere današnje družbe, da se nikdo, ki hoče veljati za resnega v

politiki ali znanosti, ne upa tajiti upravičenosti socialistične kritike. Nasprotno, najprosvitljenejše glave vseh nesocialističnih strank priznavajo, da ima socialistična kritika »upravičeno jedro«, marsikateri izmed njih celo razglašajo zmago socializma za neizogibno — ampak samo pogojno, namreč le tedaj neizogibno, ako se družba takoj ne zaokrene in se ne poboljša, kar se lahko zgodi čisto poljubno in z lahkoto, ako se brzo ustreže posebnim željam eni ali drugi teh strank.

Na ta način se odtegnejo celo tisti člani nesocialističnih strank, ki so najboljše razumeli socialistično kritiko, z logičnim stranskim skokom ravno na odločilnem mestu nujnosti, da bi izvajali iz te kritike konsekvence.

Vzrok tega čudnega pojava je pri roki. Čeprav govore nekateri važni interesi tudi posedujočih proti zasebni lasti proizvodjalnih sredstev, vendar zahtevajo njih drugi, mnogo bližji in lažje umljivi interesi ohrano zasebne lasti.

Predvsem velja to za bogatine. Z odpravo zasebne lasti proizvodjalnih sredstev ne morejo ti neposredno ničesar pridobiti. Seveda mora odprava roditi blagodejne gospodarske posledice, ki bi koristile tudi njim, toda te posledice so razmeroma daleč. Pač pa spoznajo na prvi pogled poslabšanja, ki jih bodo imeli od odprave zasebne lastnine; nedvomno morajo izgubiti več ali manj svojega ugleda in svoje moči, nekateri med njimi morda tudi več ali manj udobnosti in prijetnega življenja, kar bo vse odvisno

od okoliščin, v katerih se izvrši socialna revolucija.

Drugače pa je s spodnjimi plastmi posedujočih, z izkoriščanimi med njimi, malimi rokodelci, malimi kmeti itd. Ti ne izgube prav nič svoje moči in svojega ugleda in z uvedbo in razvojem socialističnega proizvodjanja bo njih življenje le prijetnejše. Da pa razumejo to resnico, se morajo povzpeti nad obzorje razredov, katerih udje so. S stališča omejenega malo-meščana ali malega kmeta je neumljivo že kapitalistično proizvodjanje, katerega posledice vendar čutijo na lastnem telesu, še bolj neumljiv pa je zanje moderni socializem. Kar pa jim je umljivo samoposebi, to je nujnost zasebne lastnine proizvodjalnih sredstev za njih obratovanje.

Dokler čuti rokodelec kot rokodelec, kmet kot kmet, mali trgovec kot mali trgovec, dokler imajo vsi ti krepko razredno zavest, tako dolgo se morajo oklepati zasebne lastnine proizvodjalnih sredstev in tako dolgo morajo biti nedostopni socializmu, naj se jim godi še tako slabo.

V enem izmed prejšnjih poglavij smo videli, kako priklepa zasebna lastnina produkcijskih sredstev propadajoče male meščane in male kmete na njih zaostale obrate, čeprav jim ti že davno ne morejo več zagotoviti zadostne eksistence in čeprav bi si izboljšali položaj, ako bi prešli k mezdnemu delu. Tako je zasebna lastnina tudi moč, ki priklepa vse posedujoče

razrede na današnje proizvajajnje, celo tiste, ki so obenem izkoriščani, celo tiste, katerih posedovanje je le še porogljiva karikatura pojma »posest.«

Samo tisti med malomeščani in malimi kmeti, ki obupavajo nad nadaljnim obstankom svojega razreda, ki se več ne zaklepajo prepričanju, da propadejo vse tiste oblike obratovanja, na katerih sloni njih eksistenca, samo ti morejo razumeti nauke socializma. Neizobrazba in tesnoba dušnega obzorja, dvoje naravnih pojavov njih življenskih pogojev, jim zelo otežkočita, da ne pridejo do potrebnega vpogleda v brezupnost svojega razrednega položaja. Njih beda, njih krčevito iskanje sredstva, ki bi jih lahko rešilo iz obupnega položaja, ni rodilo doslej ničesar drugega, kakor da jih je napravilo za lahek plen slehrnemu demagogu, ki je nastopal s potrebno samozavestjo in je trosil sijajne obljube.

V višjih plasteh posedujočih je več izobrazbe in širši pogled. Tudi je v marsikaterem izobražencu še ostanek starega idealizma iz dobe revolucionarnih bojev napredujočega meščanstva, iz dobe prebujenja. Toda gorje buržvazijcu, ki se da zapeljati, da se zanima za socializem in sodeluje zanj! Kmalu stoji pred izbero, da ali opusti svoje ideje ali pa raztrga vse družabne vezi, ki ga dotlej niso samo vezale, ampak tudi vzdrževale. Malo je tako pogumnih in samostojnih, da prodro do tega razpotja, in le

čisto neznatno število od teh maloštevilnih ima moč, da odločno pretrgajo vezi s svojim razredom, kadar so dospeli tako daleč. Izmed teh maloštevilnih med maloštevilnimi pa je doslej večina navadno kmalu opešala; pozneje so spoznali svoje »mladostne neumnosti« in so se »spametovali«.

Med člani višje buržvazije so meščanski idealisti edini, ki jim je sploh možno, da so pristaši socializma. Toda večini tistih izmed teh idealistov, ki so si ustvarili globlji vpogled v družabne razmere in njih vprašanja, je njih vpogled samo povod, da se izčrpajo v brezplodnem iskanju takozvane »mirne« rešitve »socialnega vprašanja«, rešitve, ki spravi zahteve njih več ali manj socialističnega znanja v sklad z razrednimi interesi buržvazije, kar je prav tako nemožno, kakor moker ogenj ali goreča voda.

Samo tisti meščanski idealisti, ki nimajo samo zadostnega teoretičnega znanja, ampak so vsaj v svoji duši že prekinili vezi z buržvazijo in jih pretrgajo tudi na zunaj, samo ti se morejo razviti v resnične socialiste.

Od posedujočih razredov socializem torej ne more mnogo pričakovati. Njih posamezni člani se lahko pridobe za socializem, toda samo tisti, ki po svoji zavesti več ne pripadajo razredu, kateremu pripadajo po svojem gospodarskem položaju. To bo vedno neznatna manjšina, razen v tistih revolucionarnih časih, ko se prične

nagibati tehtnica na stran socializma. Tedaj pa vsekako plane med posedujoče razrede velik pobeg od zastave.

Toda doslej se socialistična armada ni rekrutirala iz razredov tistih, ki še kaj izgube, dasi morda ne mnogo, ampak rekrutirala se je iz tistih razredov, »ki ne morejo ničesar izgubiti razen svojih verig in ki lahko osvoje ves svet.«

2. Posli in strežaji.

Nikakor pa ne smemo misliti, da se bojevniki socialne demokracije mnogoštevilno rekrutirajo iz vseh plasti neposedujočih.

Seveda tu ne moremo podati prirodopisa proletariata; najvažnejše o tem smo povedali že v II. delu, kjer smo razmotrivali vlogo proletariata v današnjem proizvodjanju. Na tem mestu bomo podali samo še nekaj dodatnih opomb, ki se nam zde potrebne, da razjasnimo vlogo, ki jo igrajo različne plasti proletariata v sedanjih gospodarskih in političnih bojih.

Znano nam je že: čeprav je napačen filistrom tako priljubljeni rek, da so zmerom bili reveži, vendar moramo priznati, da je revščina tako stara kakor proizvodjanje blaga. Seveda je bila v prejšnjih časih navadno samo izjemen pojav. V srednjem veku n. pr. je bilo neznatno število tistih, ki niso imeli za lastno gospodarstvo potrebnih proizvodjalnih sredstev. Izmed maloštevilnih neposedujočih je večina prav

lahko dosegla sprejem v posedujoče rodbine kot pomagači, hlapci, pomočniki, dekletke; večinoma so bili to mladoletnejši ljudje, ki so še gojili nado, da si nekoč ustanove lastno gospodarstvo in lastno ognjišče. Delali so skupno s poglavarjem rodbine ali njega ženo, skupno z njima so uživali sadove svojega dela. Kot člani posedujoče rodbine niso bili proletarci; čutili so se eno z rodbinskim posestvom, bili so deležni njega koristi; z njim so trpeli škodo. In tako je še dandanes v tistih oddaljenih krajih, kjer so se ohranile take patriarhalne razmere. Kjer služinčad še spada k družini posedujočega, tam branil posest, čeprav je sama brez posesti, tam ni tal za socializem.

Podobno je bilo tudi z rokodelskimi pomočniki. (Primerjaj oddelek II., 1.) Poleg hlapcev in pomočnikov so nastali strežaji. Del neposedujočih je krenil k družinam večjih izkoriščevalcev v srednjem veku in v začetku novega veka zlasti k plemenitašem in knezom, k višjim duhovnikom in trgovcem. V njih službo niso stopili zato, da bi jim pomagali pri delu, ampak da jih varujejo in strežejo njih razkošju, kot vojni hlapci in lakaji. Tu ni bilo skupnosti dela in uživanja, ni bilo patriarhalnega razmerja; zategadelj tudi ni bilo solidarnosti med gospodom in hlapcem. Pač pa se je razvila med gospodom in strežajem solidarnost druge vrste. Kjer je večja služinčad, je v njej tudi več stopenj. Posameznik lahko upa na povišanje,

na povečanje plače, oblasti in ugleda. To povišanje je pa odvisno od volje njegovega gospoda. Čim spretnejše se ji prilagodi in uklone in čem bolj izpodrine svoje tovariše, tem več nade ima. Tako se čuti strežaj solidarnega z gospodom, obenem se čuti tajnega sovražnika vseh svojih sodelavcev. In še drugačna solidarnost se plete med gospodom in strežajem. Čim večji je dohodek, oblast in ugled gospoda, tem več pride od vsega tega na strežaja. Zlasti velja to za strežaje iz razkošja, ki nimajo drugega opravka, kakor da reprezentirajo in s tem pokažejo, koliko nepotrebnega denarja je na razpolago njih gospodu, da mu pomagajo ta denar kar najhitreje in najprijetneje pognati, neustrašno in »zvesto« mu služeč pri vseh njegovih budalostih in pregrehah. Zato se čuti strežaj solidarnega z izkoriščevalcem in zatiralcem nasproti izkoriščanim in zatiranim; često se vede do njih celo brezobzirneje kakor gospod sam. Zakaj če je ta le količkaj razumen, ne bo zaklal kokoši, ki mu leže zlata jajca; in ohraniti jo bo hotel ne le zase, ampak tudi za svoje potomce. Strežaj nima tega ozira.

Ni čuda, da ljudstvo ne sovraži ničesar bolj kakor lakajstvo, da je prišlo njega klečeplastvo na zgoraj in nasilnost na spodaj v pregovor. Strežajska duša nam je pojem vse klavrnosti.

Seveda se ne pojavljajo ti vplivi na značaj lakajstva samo pri neposedujočem iz naj-

spodnejših plasti, ampak tudi pri neposедуjočem in manj posedujočem iz višjih stanov, kakor pri obubožanem plemenitašu, ki išče svojo srečo na knežjem dvoru kot višji strežaj, dvorjan.*

Na tem mestu pa se nam je baviti samo z nižjo služinčadjo in zato moramo, dasi bi bilo nad vse mikavno, opustiti nadaljno primerjanje s plemenitaško služinčadjo — sicer pa je to primerjanje pri roki in ga ni težko dalje razvijati. — Tu gre za to, da pokažemo, zakaj si socializem od strežajstva, čeprav spada k neposedujočim, ne more posebno mnogo obetati z ozirom na pridobivanje pristašev. Pač pa je strežajstvo trdnjava obstoječe družbe.

Naraščanje izkoriščanja, množine letno ustvarjane nadvrednosti in odtod izvirajoče vedno večje razkošje pospešuje stalno pomnoževanje lakajstva. Toda na srečo družabnega razvoja je njega vojni izrodek, deželni hlapci, zelo nazadoval, odkar se je izvršil prevrat brambne ustave, ki ga je započela francoska revolucija, in odkar so nadomestili vojsko najemnikov z vojsko splošne brambne dolžnosti. Popolnoma seveda nikakor ni izginil in mnogo se je treba zahvaliti njega ostankom v moder-

* Kako blizu sta si strežaj in dvorjan, nam prav zabavno kaže roman Le Sagea „Gil Blas“, ki je klasičen prirodopis lakajstva. Na drugi strani sega strežaj v roko capinskemu proletariatu. Ne da bi izpremenil svoje bistvo, se dvigne Gil Blas od najnižjega lakaja in lopova do tajnika in ljubljenca prvega ministra na španskem dvoru.

nili armadah, ako se doslej »ljudstvo v orožju« večinoma nikakor ni izkazalo za demokratično napravo.

Toda tudi naraščanju pravega lakajstva in služinčadi sploh deluje nasproti kljub stalnemu naraščanju razkošja močna tendenca: razpad podedovane rodbinske oblike in delitev dela, ki izroča vedno več delov hišnega gospodarstva in zlasti osebne postrežbe neodvisnim poklicom: brivcem, natarjem, mezdnim voznikom, postreščkom itd. Ti od lakajstva odcepljeni poklici kažejo sicer še dolgo potem, ko so se osamosvojili, značilne znake svojega izvora, toda polagoma le začenjajo sprejemati lastnosti in nazore industrijskega meznega delavstva.

3. Capinski proletariat.

Najsi so bili včasih hlapci in lakaji, kakor tudi posli in vojaki najemniki še tako mnogoštevilni, vendar navadno niso mogli dobiti vsi neposedujoči posla. Tisti neposedujoči, ki niso bili sposobni za delo — otroci, starčki, bolniki, pohabljeni — se že od vsega početka niso mogli preživljati v enem teh poklicov. Kakor smo videli, pa se je tem pridružila od začetkov novejšega časa tolika množica dela iščočih — zlasti kmetov, ki so bili pregnani s svojih posestev ali pa so pobegnili pred nasilnostmi — da je prišlo mnogo za delo sposobnih ljudi v enak položaj, kakor za delo nesposobni. Njim ni

preostajalo nič drugega kakor beračiti, krasti ali pa se prostituirati. Stali so pred izbero, ali umro lakote ali pa delajo nasproti vsem pojmom sramežljivosti, časti in dostojanstva. Preživeti so se mogli samo s tem, da so skrbi za najbližje osebne potrebščine neprenehoma dajali prednost pred skrbjo za svoj dober glas. Jasno je, da je moralo vplivati tako stanje nad vse demoralizirajoče in pohujšujoče.

Ta korupcija se je povečavala in se še povečava s tem, da so brezposelni reveži za družbo povsem nepotrebni, da jih ta ne potrebuje, pač pa bi se z njih odpravo oprostila nezaželenega bremena. Poginiti pa mora vsak razred, ki je nepotreben, ki nima izvrševati v družbi nikakih nujnih funkcij; to velja o najnižjih prav tako kakor o najvišjih.

In berači niti ne morejo biti ponosni na samoprevaro, da bi bili potrebni, zakaj nikakih spominov nimajo na dobo, v kateri bi bil morda njih razred izkazal družbi uslugo; ne morejo trkati na svojo moč, pa vsiljevati družbi svoje parasitstvo.

Samo trpe jih: zategadelj je ponižnost prva dolžnost berača in velja za največjo krepost reveža. Enako strežajem se tudi ta plast proletarcev plazi pred nogami mogotcev; proti sedanjemu družabnemu redu ne tvori nikake opozicije. Nasprotno. Odkazani so na drobtine, ki padajo z mize bogatinov: kako bi torej mogli želeči, da bogataš izgine! Njih samih ne izko-

riščajo; toda čem višja je stopnja izkoriščanja delavca, čem večji je dohodek bogatina, tem darežljivejši utegne biti, tem več lahko pričakujejo od njega berači. Od izkoriščanja dobe delež, kakor strežaji, čemu bi se borili proti njemu? V začetkih reformacije na Nemškem, ko so katoliško cerkev vsi razredi skrajno sovražili, ker jih je izkoriščala, so bili proletarci tisti, ki so ji stali zvesto na strani, zakaj dajala jim je bogatejšo miloščino kakor skopuški meščani in oplenjeni kmetje.

Ta plast proletariata — capinski proletariat — se še nikdar ni postavila iz lastnega nagona izkoriščanju po robu. Seveda tudi ni branik izkoriščanja, kakor je bil vojni izrodek lakajstva. Strahopeten in brez nazorov, nemudoma zapusti tiste, katerih miloščino uživa, bržko izgube bogastvo in moč. Nikdar ni stal v srednjih bojih revolucionarnega gibanja, pač pa je bil pri vseh nemirih takoj pripravljen, da ribari v kalnem. Časi je celo pomagal zadati zadnji udarec padajočemu gospodujočemu razredu. Navadno se je zadovoljil v revoluciji s tem, da jo je izkoristil in kompromitiral, a jo ob prvi priliki zopet izdal.

Kapitalistično proizvodnjanje je močno pomnožilo capinski proletariat; dovaja mu neprenehoma novih rekrutov; zlasti v velikih mestih tvori znaten del prebivalstva.

Po značaju in nazorih mu je zelo blizu tisti del malih kmetov in malih meščanov, ki je

skrajno propadel, ki obupava nad lastno močjo in se skuša obdržati nad vodo z miloščinami, ki mu jih mečejo višji razredi.

4. Začetki meznega proletariata.

Tem zadnjim plastem je porajajoča se kapitalistična produkcija, zlasti velika industrija, posebno rada odvezla delovne moči. Zakaj kapitalistična produkcija ne povprašuje toliko po učenih delavcih kolikor po potrpežljivih, neodpornih delavcih, ki se brezvoljevtaknejo v veliki obrat moderne tovarne, ki more samo tedaj obratovati nemoteno, ako točno in stalno izvrši vsako brezštevilnih kolesc sebi odkazano gibanje. Ker pa so capinskemu proletariatu najbližje plasti in celo marsikateri deli capinskega proletariata samega dajali največ delavcev porajajoči se kapitalistični veleindustriji, zato je bilo tudi ravnanje, ki so ga prenašale te plasti, merodajno za ravnanje, ki so ga kapitalisti sploh hoteli izkazovati svojim delavcem. Delo samo, katerega blagodejni vpliv meščanski ekonomisti in moralisti tako radi opisujejo, je bilo za proletarce najprej vir novega ponižanja, ne povišanja. Neodpornost delavcev je omogočila kapitalistom, da so raztegnili delavnik do skrajnosti. Kateri tehtni razlogi v kapitalistični veliki industriji so pritirali do tega, smo razložili že v II. delu. Časa za življenje in izobrazbo kapital ne privošči delavcu, ako ni prisiljen. Kjer ga ne zadržujejo ovire, ukaže nadaljevati delo do

popolne utrujenosti. Ako pa le preostane kratek odmor med delom in spancem, tedaj ravno zadostuje za prav kratke užitke, v alkoholični pijanosti in v spolnem občevanju, ki omamijo zavest bede. Skupno delo mož in žen, odraslih in otrok, ki je lahko med veselimi, svobodnimi in svoje dolžnosti se zavedajočimi ljudmi vir najvišjih dušnih nagibov in npravne plemenitve za vse, ki se ga udeležujejo, to skupno delo je bilo v kapitalistični tovarni predvsem sredstvo, ki je pomnoževalo nevarnost okuženja z demoralizirajočimi in uničujočimi tovarniškimi vplivi in je povzročilo, da se je propadanje proletariata še hitreje pospešilo.

Ni čuda, da so se delavski proletarci v začetkih kapitalistične velike industrije komaj razlikovali od capinskega proletariata. Kako globoko so se pogreznili v zločine, pijančevanje, surovost in umazanost — duševno in telesno — spoznamo najjasneje iz klasičnega opisa, ki ga je podal Friderik Engels o položaju delavskih proletarcev na Angleškem v prvih desetletjih tega stoletja.*

5. Povzdiga mezdnega proletariata.

Zdelo se je, da je pojem proletariata enakega pomena s skrajno propalostjo. Še danes

* Ta velevažna knjiga je izšla prvič leta 1845. Odtedaj je izšla nova izdaja v založbi I. H. W. Dietz, Nachf., Stuttgart.

so ljudje, ki so tega mnenja, med njimi taki, ki se štejejo za zelo moderne. In vendar je zazijal že v času, ko je imel delavski proletariati na zunaj toliko znakov skupnih s capinskim proletariatom, med obema globok prepad.

Capinski proletariati je ostal v svojem bistvu vedno enak, kadarkoli in kjerkoli se je pojavil v veliki množini. Capinski proletariati današnjega Longona in Rima se ne loči preveč od capinskega proletariata starega Rima. Moderni delavski proletariati pa je čisto poseben pojav, kakor ga svetovna zgodovina doslej še ni videla.

Med capinskim proletariatom in delavskim proletariatom kapitalističnega proizvodjanja obstoji predvsem ogromna, temeljna razlika, da je prvi parasit, drugi pa je ena korenin družbe in sicer korenina, ki je vedno bolj ne le najvažnejša, ampak slednjič tudi edina, iz katere sesa družba svojo moč. Delavski proletarec je neposedujoči, ne živi pa od miloščine. Ne le, da ne ohranjuje družba njega, ampak on jo ohranjuje s svojim delom. V začetkih kapitalistične produkcije se seveda čuti delavski proletarec za reveža; v kapitalistu, ki ga izkorišča, vidi svojega dobrotnika, ki mu daje delo in z njim kruh, v njem vidi svojega hranitelja, delodajalca. To »patriarhalno« razmerje je kapitalistom seveda zelo ljubo. Še danes zahtevajo od svojih delavcev za plačo, ki jim jo plačujejo, ne samo dogovo-

rjeni uspeh dela, ampak tudi udanost in hvalenost.

Toda kapitalistična produkcija ne more nikjer dolgo trajati, ne da bi se razrušile lepe patriarhalne razmere njenega početka. Naj bodo delavci še tako zaslužnjeni in otopeli, preje ali pozneje vendar opazijo, da oni dajejo kruh kapitalistom ne pa narobe. Med tem ko ostanejo sami revni ali pa navadno še bolj zagazijo v revščino, bogati kapitalist bolj in bolj. In če prosijo tovarnarja, tega navideznega patriarha, za večji kos kruha, jim da kamen.

Od capinskih proletarcev in lakajev se razlikujejo delavski proletarci v tem, da ne žive od izkoriščanja izkoriščevalcev; od gospodarske služinčadi in rokodelcev (glej drugi del) se razlikujejo v tem, da ne delajo in ne žive skupaj s svojim izkoriščevalcem, da je zanje izginilo sleherno osebno razmerje med izkoriščevancem in izkoriščevalcem. Sami žive v zanknih luknjah, svojemu izkoriščevalcu pa grade palačo; sami stradajo, njemu pa pripravljajo razkošno pojedino. Robotajo, dokler se ne zgrudijo onemogli, da priskrbe kapitalistu in njegovim ljudem sredstva, s katerimi ubijajo čas.

To je povsem drugačno nasprotje kakor je bilo nasprotje med bogatinom in »malim možem«, revežem predkapitalističnega časa. Ta zavid bogatina, h kateremu se ozira z občudovanjem in ki je njega zgled, njega vzor. Rad bi bil na njega mestu, enak izkoriščeva-

lec. Ne pride mu na misel, da bi želel odpravo izkoriščevanja. Delavski proletarec ne zavida bogatina, ne želi si na njega mesto; sovraži ga in zaničuje; sovraži ga kot svojega izkoriščevalca in kot trota ga zaničuje. Sovraži predvsem tistega kapitalista, s katerim ima ravno opraviti, toda kmalu spozna, da ravnaajo z njim splošno vsi kapitalisti enako, in njegovo sprva osebno sovraštvo se razvije v zavestno nasprotje proti vsemu kapitalističnemu razredu.

To nasprotje proti izkoriščevalstvu je eno najzgodnejših znamenj delavskega proletariata. Razredno sovraštvo nikakor ni delo socialistične propagande — opazalo se je že dolgo pred delovanjem socialistične propagande v delavskem razredu. Pri strežajih, gospodarski služinčadi in rokodelskih pomočnikih je razredno sovraštvo tako visoke stopnje nemožno. Ob tesnih osebnih stikih članov teh poklicov z njih »gospodi« bi tako sovraštvo onemogočilo slehrno uspešno delo. V teh poklicih je precej bojov mezdnih delavcev z obratnimi in gospodarskimi vodji; toda zopet se sporazumijo. V kapitalističnem proizvodstvu pa lahko goje delavci najstrupenejše sovraštvo proti podjetniku, ne da bi se s tem ovirala produkcija, da celo, ne da bi o tem opazila.

To sovraštvo se je pojavilo izprva samo plaho in posamično. Ako mora trajati precej časa, preden proletarci zapazijo, kako vodi to-

varnarja vse drugo poprej kakor pa dobrosrčnost, da jim daje delo, tedaj traja še dalje, preden dobe pogum, da stopijo v sporu »gospodu« javno nasproti.

Capinski proletarec je strahopeten in ponižen, ker se čuti odveč in je oropan slehrne materialne zaslombe. Enake lastnosti svojega značaja kaže izprva tudi delavski proletariat, v kolikor se rekrutira iz capinskega proletariata in temu bližnjih plasti. Sicer čuti vse slabo ravnanje, ki ga je deležen, toda proti njemu protestira samo na tihem; v žepu stiska pest. Poleg pa si daje odpor posebno krepkih in strastnih narav duška v tajnih zločinih.

Zavest lastne moči in duh upora se razvije v tu omenjenih plasteh mezdnega delavstva šele tedaj, ko se zavedo skupnosti interesov, solidarnosti, ki veže njih člane. S prebujenjem solidarnostnega čuta se začenja moralni preporod proletariata, povzdiga delavskega proletariata iz močvirja capinskega proletariata.

Delovni pogoji kapitalistične produkcije sami od sebe tirajo proletarca v nujnost krepke složnosti in podreditve posameznika pod splošnost. Medtem ko ustvarja v rokodelstvu prvotne oblike vsak posameznik zase samega celoto, temelji kapitalistična industrija na skupnem delu, na kooperaciji. Posamični delavec ne more ničesar opraviti brez svojih tovarišev. Če se lotijo dela složno in smotreno, potem se

podvoji in potroji vsakemu izmed njih zmožnost za uspeh dela. Tako zbudi delo v njih zavest moči v slogi, tako razvije v njih delo prostovoljno, radostno disciplino, ki je predpogoj zadružne, socialistične produkcije, ki pa je tudi predpogoj slehernega uspešnega boja proletariata proti izkoriščanju v kapitalistični produkciji. Kapitalistična produkcija sama torej vzgaja proletariat za svoj lasten padec in za delo v socialistični družbi.

Morda še mogočnejše kakor kooperacija, dela enakost delovnih pogojev na to, da se zbudi v proletariatu čut solidarnosti. V tovarni ni med delavci skoro nobenih častnih stopenj, nobene hierarhije. Višja mesta so navadno proletarcem nedostopna, vedno pa so tako maloštevilna, da za množico delavstva ne pridejo v poštev. Samo malo število se more podkupiti z boljšimi mesti. Za veliko množico veljajo enaki delovni pogoji in posameznik nima nobene moči, da jih izboljša sam zase; svoj položaj dvigne samo tedaj, ako se dvigne položaj skupnosti, vseh njegovih sodelavcev. Pač poskušajo tovarnarji, da bi sejali razpor med delavce z umetnim uvajanjem neenakosti v delovnih pogojih. Toda izenačevalni učinek moderne velike industrije je prevelik, da bi mogli taki pripomočki — akordno delo, nagrade itd. — trajno ubiti interesno solidarnost med delavci. Čimdalje traja kapitalistična produkcija, tem čvrsteje se razvija proletarska

slidarnost, tem globlje poganjajo njene korenine v proletariatu, tem bolj je njega najizrazitejši znak.

Treba nam je opozoriti samo na to, kar smo bili dejali zgoraj o lakajstvu, da pokažemo, kako zelo se loči delavski proletariat v tej točki od lakajstva. Toda tudi gospodarsko služabništvo stoji v tem oziru za proletariatom kapitalistične produkcije, prav tako celo rokodelsko pomočništvo.

Solidarnost rokodelskih pomočnikov se je ustavila pri točki, ki jo je solidarnost proletarcev prekoračila. Solidarnost prvih in drugih se ne omejuje na delavce enakega podjetja; kakor proletarci, so prodrli tudi rokodelski pomočniki polagoma do spoznanja, da zadenejo delavci povsod na enake nasprotnike, da imajo povsod enake interese. Rokodelski pomočniki so ustanovili narodne, vse področje naroda obsegajoče organizacije v času, ko je meščanstvo še globoko tičalo v malomeščanstvu in malodržavljanstvu. Današnji proletariat je popolnoma mednaroden v svojem mišljenju in ravnanju, sredi najbesnejših narodnostnih bojov in najvnetejših vojnih oboroževanj gospodujočih razredov so se združili proletarci vseh dežel.

Začetke narodnih organizacij najdemo že pri rokodelskih pomočnikih; pokazale so se zmožne, da premagajo narodno omejenost. Toda nad eno oviro se niso mogle dvigniti: nad

poklic. Nemškega klobučarja ali kovača je gostoljubno sprejel njega tovariš na Švedskem ali v Švici; pač pa mu je ostal tujec čevljar ali mizar njegove dežele, njegovega lastnega rojstnega mesta. V rokodelstvu so bili poklici strogo ločeni. Leta in leta se je moral učiti vajenec, preden je postal pomočnik, in potem je ostal vse svoje življenje zvest rokodelstvu. Tega procvit in moč je bil tudi njega procvit in moč. Če je bil pomočnik v gotovem nasprotju do mojstra svojega rokodelstva, ni bil v nič manjšem nasprotju do mojstrov in pomočnikov drugih rokodelstev. V dobi najlepše procvitajočega rokodelstva so bili pomočniki različnih rokodelstev zapleteni v hude boje in sovraštva.

Kapitalistična produkcija pa vrže vse te različne poklice v pestro zmes. V kapitalističnem podjetju delajo večinoma delavci različnih poklicov drug poleg drugega in drug z drugim v dosego skupnega namena. Na drugi strani kaže kapitalistična produkcija stremljenje, da pojem poklica sploh odstrani iz produkcije. Stroj skrajša nekdanjo dolgoletno učno dobo delavca v učno dobo nekaj tednov, pogosto dni. Kapitalistična produkcija omogoči posamičnemu delavcu, da brez prevelikih težkoč preide od enega opravila na drugo. Često ga naravnost prisili do tega, ko ga napravi v njegovem dosedanjem poslu odveč, ga vrže na cesto in prisili, da si poišče dru-

gega. Svoboda poklica, ki vzbuja v filistru strah, da jo v »državi bodočnosti« izgubi, je izgubila za delavce že danes vsak zmisel.

V takih okoliščinah je delavcu lahko prekoračiti ograjo, pred katero so se ustavili rokodelski pomočniki. Solidarnostna zavest modernega proletariata je mednarodna in se razprostira čez ves delavski razred.

Že v srednjem in starem veku so bile različne oblike meznega dela. Tudi boji med meznimi delavci in njih izkoriščevalci niso nič novega. Toda šele gospodstvo kapitalistične velike industrije je rodilo enoten razred meznih delavcev, ki so si pač svesti skupnosti svojih interesov in ki vedno bolj podreajo ne samo svoje osebne, ampak tudi krajevne in — v kolikor še obstojajo — posebne poklicne interese velikim skupnim interesom razreda. Šele v našem stoletju dobe boji meznih delavcev proti izkoriščanju značaj razrednega boja. In šele na ta način je možno, da dobe ti boji daljši, višji cilj, kakor pa je odprava trenutnih nepravil, in da postane delavsko gibanje revolucionarno gibanje.

Pojem delavskega razreda pa se vedno bolj širi. Kar smo povedali, velja v prvi vrsti za delavske proletarce velike industrije. Toda kakor je industrijski kapital vedno merodajnejši za ves kapital, za vsa gospodarska podjetja v področju kapitalističnih narodov, tako je mišljenje in čutenje v veliki industriji vpo-

slenega proletariata vedno merodajnejše za mišljenje in čutenje mezdnih delavcev sploh. Zavest splošne interesne skupnosti se polasti tudi delavcev kapitalistične manufakture in rokodelstva, zlasti zadnjih tembolj, čem bolj izgublja rokodelstvo svoj prvotni značaj in se bliža manufakturi ali pa pade na nivo kapitalistično izkoriščane domače industrije.

Njim se polagoma pridružujejo delavci ne-industrijskih mestnih obrtov, trgovine, prometa. Tudi delavci po deželi se polagoma zavedajo svcje interesne skupnosti z drugimi mezdnimi delavci, bržko uniči kapitalistična produkcija stari patriarhalični poljedelski obrat in preosnuje poljedelstvo v industrijo, ki dela z mezdanimi proletarci in ne s posli, ki so člani poljedelčeve družine. Da, slednjič se začenja polaščati čut solidarnosti tudi tistih med samostojnimi rokodelci, ki se jim slabše godi, v gotovih okoliščinah okuži celo kmete; tako se delavski razredi vedno bolj stapljajo v en sam enoten delavski razred, ki ga navdaja duh proletariata velike industrije in neprenehoma narašča po številu in gospodarski veljavi. Vedno bolj se širi v njem proletariatu velike industrije lastni duh sodružne skupnosti, zadružne discipline boja proti kapitalu; v njenih vrstah pa se širi tudi tista proletariatu lastna čudovita neugasna žeja po vednosti, na katero smo bili opozorili koncem prejšnjega poglavja.

Tako se polagoma dviga iz zaničevanega, zatiranega, propalega proletariata nova zgodovinska moč, pred katero spreletava stare moči trepet; poraja se nov razred z novo moralo in novo filozofijo, dan za dnem je močnejši po številu, po složnosti, po gospodarski potrebi, po samozavesti in razsodnosti.

6. Boj med tendencami, ki proletariat dvigajo, in tendencami, ki ga tlačijo.

Povzdiga proletariata iz njegovega ponižanja je neizogiben, nujen proces. Ali ta proces ni ne miren, ne enakomeren. Stremljenja kapitalističnega proizvodjanja gredo, kakor smo bili videli v drugem poglavju, za tem, da proletariat še bolj potisnejo nizdol. Duševni preporod proletariata je možen samo v boju proti tem stremljenjem in njih nositeljem kapitalistom. Možen je samo po tej poti, da se zadostno ojačijo nasprotna delovanja in nasprotna stremljenja, ki jih rode v proletariatu novi delovni in življenjski pogoji. Potiskajoča stremljenja kapitalističnega proizvodjanja so pa v različnih časih, v različnih krajih in različnih industrijskih panogah zelo različna; odvisna so od položaja na trgu, od konkurence posamičnih podjetij med sabo, od razvoja strojnega sistema v dotičnih industrijskih panogah, od vpogleda kapitalistov v njih trajne interese itd. Nasprotna delovanja, ki se razvijajo v naročju posa-

mičnih proletarskih plasti, so prav tako odvisna od najraznovrstnejših pogojev, od navad in potreb ljudskih razredov, iz katerih se predvsem rekrutirajo proletarci; od spretnosti ali moči, ki je potrebna za delo v tisti industrijski panogi, v kateri so zaposleni; od razširjenosti ženskega in otroškega dela, od velikosti industrijske rezervne armade, ki nikakor ni za vse stroke enaka, od razsodnosti delavcev, in slednjič od tega, ali povzroča delo razkropitev in ločitev ali združenje in strnitev delavcev itd.

Vsakteri teh pogojev je zelo različen v raznovrstnih industrijskih panogah in delavskih plasteh in se neprenehoma spreminja, ker se tehnična in gospodarska revolucija nepretrgoma nadaljuje. Vsak dan podjarmi kapital nove kraje in nove poklice izkoriščanju in proletariziranju, vsak dan se ustanavljajo nove industrijske panoge, neprenehoma se že obstoječe preosnavljajo. Kakor v začetku kapitalističnega proizvodjanja tudi še danes nove plasti prebivalstva vedno zopet propadajo v proletarijat, se pogrezajo v capinski proletarijat in se vedno zopet nove plasti dvigajo iz njega; v delavskem proletariatu samem se opaža neprestano naraščanje in padanje, ene plasti se dvigajo v naraščajoči, druge v padajoči smeri, kakor že prevladujejo pri njih pritiskajoča ali dvigajoča stremljenja.

Toda na srečo nadaljnemu razvoju človeške družbe se pojavi pri večini proletarskih

plastí prejalísej čas, ko se nagne zmaga odločno na stran dvigajočih stremljenj, in če so ta stremljenja v kaki proletarski plasti tako globoko delovala, da so zbudila v njej samozavest, razredno zavest, zavest solidarnosti vseh njenih članov med sabo in z vsem delavskim razredom, zavest moči, ki privre iz trdne složnosti, bržko so zbudila v tej proletarski plasti zavest njene gospodarske neobhodne potrebe in spoštovanje do samega sebe, bržko so predramila v njej prepričanje, da koraka delavski razred boljši bodočnosti nasproti: kakor hitro se je proletarska plast tako daleč povzpela, potem jo je neskončno težko pahniti zopet v topo množico tistih propalih eksistenc, ki pač sovražijo, ne morejo se pa strniti v vztrajen boj, ki obupavajo nad sabo in svojo bodočnostjo ter iščejo pozabljenja v pijanosti, ki ne srkajo iz svojih bolečin težnje po ponosnem uporú, temveč po strahopetni udaji. Skoro nemcžno je zopet izruvatí razredno zavest iz proletarske plasti, v katero se je bila že globoko vkoreninila. Naj se potem potiskajoča stremljenja kapitalističnega proizvodjanja še tako močno uveljavljajo, gospodarsko pač lahko podjarmijo to plast, ne morejo je pa moralno --- razen če je pritisk tak, da ne samo pritiska, ampak skoro popolnoma uduši, kakor v marsikaterih propadajočih domačih industrijah. V vsakem drugem slučaju bo imel pritisk samo posledico, da bo zbudil protipritisk; rodi torej

manj propalosti, kakor ogorčenja; proletarca več ne poniža v capina, ampak ga poviša v mučenika.

7. Filantropija in delavskovarstvena zakonodaja.

Če bi bila sleherna plast proletariata navezana na lastne moči, potem bi se bil začel proces povzdige pri večini izmed njih mnogo pozneje in bi se razvijal še dolgotrajneje in težavneje kakor se razvija v resnici. Brez tuje pomoči bi marsikatera proletarska plast, ki zavzema zdaj ugledno stališče, nikdar ne bila dospela do tja, da bi premagala težave, ki so lastne vsakemu začetku, tako tudi začetku povzdige iz močvirja, v katero je pogreznil proletariat kapitalistični razvoj. Tem proletarskim plastem je prišla pomoč iz marsikaterih nad njimi stoječih družabnih plasti, iz višjih plasti delavskega proletariata kakor tudi iz posedujočih razredov.

Zadnja pomoč zlasti v začetkih kapitalistične velike industrije ni bila brez pomena.

V srednjem veku je bila revščina tako neznatna, da je zanjo zadostovala javna (zlasti cerkvena) in zasebna dobrotelost. Vzbujała ni nobenih ugank, ki bi se morale rešiti; v kolikor je dala povod k razmišljanju, je navajala k večjemu k poučnim razmotrivanjem. Veljala je za pedagoško sredstvo ljubega bo-

ga; če je zadela grešnike, je veljala za šibo božjo, če pobožnjake, je veljala za preizkušnjo, da je zasijalo njih zaupanje v boga še zmagoslavneje. Za bogatine pa je bila revščina vežbališče kreposti, ki je bilo za dušni blagor prav tako potrebno kakor viteško borišče za krepitev telesa.

Ko pa je razvoj blagovne produkcije razcefral staro fevdalno poljedelstvo, ko se je pričelo izseljevanje osvobojenih kmetov v mesta in se je tam pričelo širiti »nadprebivalstvo«, brezposelnost in ogromna revščina, tedaj je obrnil ta prav tako novi kakor strašni in opasni pojav pozornost vseh mislečih in čutečih ljudi nase. Proti ogromni revščini niso zadoštovala srednjeveška sredstva dobroteljnosti: reformacija je zamašila vrhutega najvažnejši vir milčščin, skrb za ubožce v katoliški cerkvi. Skrb za ubožce je bila naloga, ki je vedno bolj presežala moči družbe; rodilo se je novo družabno vprašanje: odprava revščine. Izumili so najrazličnejše rešitve tega vprašanja, kakor je že bila razsodnost in človekoljubnost izumitelja, od preproste metode, da se revščina odpravi s tem, če se odpravijo reveži (nekako z vislicami in z izgonom), pa do globoko zamišljenih načrtov nove, komunistične družbe. Zadnje so sprejeli z velikim navdušenjem izobraženci, ampak preproste metode so bile edine, po katerih so posegli razni deželni očetje in državni modrijani. Toda čem bolj so pro-

letarce obglavljali in sežigali, tem bolj so rastle glave revščini.

Polagoma pa je dobilo vprašanje o revščini zopet drugo lice. Rodilo se je kapitalistično proizvajanje in se je pričelo vedno bolj raztezati ter vedno bolj zavzemati gospodujoče mesto v družbi. S tem je za mislece buržvazije prenehalo vprašanje o odpravi revščine. Kapitalistična produkcija sloni na proletariatu; odpraviti proletariat se pravi onemogočiti kapitalistično produkcijo. Ogromna revščina je podlaga kapitalističnega ogromnega bogastva; kdor hoče ovirati ogromno revščino, se loti bogastva. Kdor hoče danes od pomoči razlastitvi delavcev, ta podkopava last, ta je prevratnik, sovražnik družbe.

Pač sta v meščanskih krogih še vedno delovala sočutje in bojazen — zakaj revščina je nevarna za vso družbo, rodi bolezni in zločine — v prilog proletariata in sta zbudila v mnogih globlje mislečih in boljše čutečih buržvazijcih nagnenje, da pomagajo proletariatu: toda za veliko množico teh buržvazijcev, ki se ne upajo ali ne morejo prekiniti vezi s svojim razredom, se več ne more glasiti vprašanje: odprava proletariata, ampak le še: povzdigla proletarcev. Ohranijo naj zmožnost za delo in postanejo naj zadovoljni — ostati pa morajo pokorni proletarci.

V teh mejah pa se seveda filantropija lahko rajrazličneje udejestvuje. Večina njenih

metod je ali popolnoma brez haska ali pa je k večjemu v stanu, da priskrbi posameznikom začasno olajšanje. Ko pa se je v prvih desetletjih prejšnjega stoletja na Angleškem porajala kapitalistična industrija (najprej tekstilna industrija) z vsemi strahotami, ki jih utegne povzročiti, tedaj so prišli najrazsodnejši med filantropi do prepričanja, da more samo eno ovirati popoln propad delavcev te industrije: državno delavsko varstvo vsaj za najslabotnejše delavske plasti, za otroke in žene.

Kapitalisti velike industrije tedaj še niso bili tako merodajen del posedujočih razredov kakor danes. Za omejitev njih moči nad delavci so govorili različni gospodarski in politični interesi nekapitalistov med posedujočimi razredi — posestnikov in malomeščanov —; nadalje je govorilo za omejitev spoznanje, da propade brez te omejitve temelj angleškega industrijskega procvita, delavski razred; ta misel je morala pridobiti za delavsko varstvo vsakega razumnega, nad trenutne interese vzvišenega člana gospodujočih razredov; slednjič so govorili za omejitev celo posebni interesi posameznih velikih tovarnarjev samih, ki so imeli sredstva, da so lahko prenašali omejitve in jim prilagodili produkcijo, medtem ko je poglavalno delavsko varstvo tiste njihove manjše konkurente, ki so se le še trudoma z najhujšim izkoriščanjem delavstva držali nad vodo, poginu nasproti. Kljub temu in čeprav se

je v delavskem razredu samem razvilo mogočno gibanje za delavsko varstvo, je bilo treba trdih bojev, da so se dosegli tudi le prvi skromni varstveni zakoni in so se potem vedno bolj raztegnili.

Čeprav pa so bili v začetku uspehi neznatni, vendar so predramili tiste proletarske plasti, katerim so koristili, iz njih toposti in rodili v njih povzdigujoče tendence socialnega položaja. In še preden se je izvojevala zmaga v tej stvari, so že tedanji boji zadostovali, da so proletarcem pokazali, kako važen in potreben je proletariat in da pomeni moč. Že ti boji so razmajali proletarce, zbudili so v njih samozavest in spoštovanje do samega sebe, ubili so brezupnost in jim dali cilj, ki je segal čez vsakdanje želje.

Drugo sredstvo za povzdigo delavskega razreda, ki so ga podpirali tudi meščanski krogi, je ljudska šola. Ne spada v okvir tega dela, da bi se поблиže pečali z njo. Ljudska šola je važno sredstvo, katerega pomen se ne sme podcenjevati, toda za povzdigo proletariata kot razreda je vendar manj uspešna kakor odločna delavska varstvena zakonodaja.

Čem bolj se razvija kapitalistično proizvodjanje, čem bolj izpodriva velika industrija druge produkcijske oblike ali jim izpreminja bistvo, tem potrebnejše je vedno popolnejše delavsko varstvo in njega neprestano raztezanje ne le nad vse panoge velike industrije,

ampak tudi nad rokodelstvo in hišno industrijo ter poljedelstvo. Toda v enaki meri raste tudi vpliv industrijskih kapitalistov v meščanski družbi v enaki meri kuži tudi nekapitalistične posedujoče razrede, malomeščane in male posestnike, kapitalistično mišljenje in v enaki meri postajajo misleci in državniki buržvazije iz opazujočih voditeljev njeni boritelji, ki so pripravljeni, da nastopijo za slehrni njih trenutni interes.

Opustošenja, ki jih povzroča kapitalistična produkcija med svojimi delavci, so tako grozovita, da se upajo nasprotovati določeni, skromni meri postavnega delavskega varstva le najpohlepnejši in najnesramnejši kapitalisti in prijatelji kapitala. Toda za zadostno delavsko varstvo, ki presega to neznatno mero, kakor n. pr. za osemurni delavnik, ki pomenja danes to, kar je bil v štiridesetih letih za angleško industrijo deseturni delavnik, je danes v vrstah posedujočih le še malo zagovornikov. Meščanska filantropija je vedno bolj plaha.

Vedno bolj pripušča delavcem samim, da vodijo boj za zadostno delavsko varstvo. Današnji boji za zakonito skrajšanje delavnega časa imajo čisto drugo lice kakor boj, ki so ga bojevali na Angleškem pred šestdesetimi in sedemdesetimi leti za deseturni delavnik. V kolikor zagovarjajo danes meščanski politiki normalni delavnik, ne store tega iz človekoljubnosti, ampak ker jih prisilijo k temu de-

lavski volilci. Boj za delavsko varstvo je vedno bolj čisti razredni boj med proletariatom in buržvazijo. Na evropski celini, kjer se je začel boj za zakone delavskega varstva mnogo pozneje kakor na Angleškem, je imel že od prvih začetkov ta značaj. Proletariat nima pričakovati v svojem boju za družabno povzdigo nobene pomoči več od posedujočih razredov. Navezan je popolnoma na lastno moč, to se pravi najprej na moč tistih od svojih mnogih plasti, ki so si ohranile ali pa na novo pridobile zmožnost in veselje za boj.

Strokovno gibanje.

Boji med meznimi delavci in njih izkoriščevalci niso nič novega. Najdemo jih že ob koncu srednjega veka v rokodelstvu, med pomočniki in mojstri, bržko so se pričele vznemirati v mojstrih pod vplivom tedaj se razvijajoče produkcije blaga in pod vplivom svetovnega prometa kapitalistične slutnje in nagnenja. Marsikateri med njimi je poskušal že v 15. stoletju število pri njem vposlenih pomočnikov, ali pomnožiti, da bi lahko živel od njih dela, ne da bi bilo treba njemu samemu delati, ali pa je vsaj poskušal naprtiti pomočnikom ogromen del vsega dela. Opažala so se stremljenja po povečanju delovnih dni, po omejitvi praznikov, celo stremljenja po nedeljskem delu. Pri tem so se skušali gospodje mojstri ločiti od pomočnikov; ti naj bi se za-

dovoljili s slabo hrano itd. Družinska vez se je zrahljala. Slednjič so se začeli cehovski mojstri še bolj odločevati, pomočniki, ki niso bili sinovi ali zetje mojstrov, so silno težko postali mojstri, pogosto jim je bilo to popolnoma nemogoče. Tako je bil pomočniški poklic vedno bolj poklic zase, nehal je biti samo postaja med učencem in mojstrom.

Če so mojstri začeli igrati kapitaliste, je bila nujna posledica, da je dobilo razmerje med njimi in njih delavci več ali manj ostrine poznejšega nasprotja med kapitalističnimi podjetniki in meznimi proletarci. Toda pomočniki se niso dali primerjati s ponižnimi in ponižanimi proletarci porajajoče se velike industrije. Kljubovalno in bojevito niso samo prestregli slehrnega udarca, namerjenega proti sebi, ampak so odgovorili nanj še s silnejšim od svoje strani. Mesta so bila majhna, število pomočnikov vsakega poklica je bilo zategadelj po mestih razmeroma neznatno. Bilo jih je tem lažje združiti, ker je imela navadno vsaka obrt posebno ulico. Delo je sicer ločilo drugega od drugega, samo malo število, redko več kakor eden ali dva, je delalo pri enem mojstru. Število praznikov v letu je bilo veliko, družabnost je tedaj igrala v življenju slehrnega posameznika prav tako vlogo kakor delo, in družabnost je združila pomočnike. Njih pivnice so bile središča njih organizacij, izhodišča bitk, ki so jih bili z mojstri.

Kdor od pomočnikov ni sodeloval, je bil izobčen. Vsled ločitve poklicov drugega od drugega je bila za pomočnika izključitev iz pomočništva njegovega rokodelstva tistega pomena kakor izključitev iz družbe. Pomočniška organizacija ene stroke je torej obsegala vse pomočnike v tisti stroki. Industrijska rezervna armada je bila nepoznana, pridobivanje delavcev iz tujih poklicov je bilo iz raznih razlogov nemogoče, ni čuda, da je bilo stališče pomočnikov nasproti mojstrom razmeroma nadvse ugodno. Orožje, ki so ga rabili, je bilo nehanje dela in razglasitev slabega glasu — stavke in bojkoti — in s tem orožjem niso prizanašali. Našim cehovskim sanjačem, ki sanjarijo o obnovitvi srednjeveškega rokodelstva in se nadejajo od te obnovitve miru med delavci in njih izkoriščevalci, bi se lasje upokončili, če bi se danes v razmerju z razvojem industrije tako pogosto in tako trdovratno stavkalo kakor v merodajnih rokodelstvih 15. in 16. stoletja.

Šele ko je prišla na površje moderna državna oblast, so tudi pomočniki spoznali, da prihajajo drugi časi. Zatiranje delavcev je bila ena prvih uslug, ki jih je nova oblast izkazala buržvaziji, in je še do danes ostala ena njenih glavnih nalog. Začela se je doba mezdnih taks (to se pravi maksimalnih mezd) in prepovedi ali vsaj policijskega zatiranja vseh organizacij mezdnih delavcev. Vendar pa se tudi dr-

žavi ni posrečilo, da bi popolnoma udušila odpor pomočnikov. Pomočniki so vedeli prav tako dobro kakor njih nasprotniki, kako moč imajo, če združijo vse svoje moči, in kako so slabotni brez organizacije. Povsod so se z vso žilavostjo oklepali organizacije. Kjer so jim bile javne organizacije onemogočene, so ustanovili tajne. Z najhujšimi kaznimi in mukami so jih kaznovali, a vendar niso mogli omajati njih združitve. Čeprav so bila trpljenja in težave, ki jih je prinesel protisocialistični zakon nemškemu proletariatu, dovolj huda, vendar so bila otroške igre v primeri s tem, kar so morali v marsikaterih deželah pretrpeti delavci v teku zadnjih stoletij in tje do srede 19. stoletja. In vendar so vsa preganjanja premagali.

Večina delavcev porajajoče se kapitalistične manufakture pa ni imela tiste odporne sile kakor rokodelski pomočniki. Za izgotovitev celega izdelka potrebna dela so, kakor smo že omenili, v manufakturi prideljena različnim delavcem, katerih vsakdo mora opravljati enega ali več razmeroma preprostih opravil. Učna doba delavca se na ta način skrči, pojavljati se že začenja delo žensk in otrok. Nadalje so se rodile v velikih industriálnih mestih pod gospodstvom manufakture velike delavske armade. Pri tem je nemožno, da bi se delavci med sabo osebno poznali, kakor je bilo samoposebi umevno pri pomočni-

kih v srednjeveških malih mestih. Vsled razvoja velikih mest so seveda deloma trpeli tudi rokodelski pomočniki, toda ne tako močno, kajti v tisti meri, kakor je rastlo njih število, je rastla tudi mnogoglavost in z njo nesložnost njih nasprotnikov, mojstrov. V kapitalističnih podjetjih pa stoje mnogoštevilni delavci maloštevilnim podjetnikom nasproti, ki se lahko sporazumijo. Temu se je še pridružilo, da je cehovsko gospodstvo oviralo razvoj manufaktur v starih mestih. Ta podjetja so se morala ustanoviti izven cehovskega okoliša, večinoma na deželi, kjer se je dalo delavce lažje nadzirati in kjer delavci niso imeli nikake zaslombe v drugih plasteh delavskega prebivalstva in so bili navezani edino na delo v manufakturi.

Slednjič pa so delavcem čas za družabne sestanke, to važno sredstvo za združevanje in iz njega izvirajočo enotnost v boju, zelo skrčili, zlasti z odpravo srednjeveških praznikov.

Sicer združuje manufaktura večje delavske množice pri delu in jih sili k skupnemu delu, h kooperaciji. Toda blagodejne posledice, ki izvirajo iz tega za slogo delavcev, se deloma uničijo s tem, da se niso le delavci enake stopnje rekrutirali iz najrazličnejših plasti prebivalstva, ampak da so se različna dela najrazličneje plačevala; med delavci je cela vrsta stopenj, kakor pri strežajih velikega gospodarstva. Res, da določi pri delav-

cih vsako posamezno stopnjo predvsem osebno delo v produkciji in ne osebna uslužnost, hierarhija torej ne rodi med njimi lastnosti strežajstva, pač pa rodi tako velike razlike v interesih posamičnih delavskih skupin podjetja, da se le težko zavedo svoje interesne skupnosti.

Kljub temu imajo delavci manufakture še en velik dobiček: čeprav je njih učna doba mnogo krajša kakor v rokodelstvu, vendar temelji njih delo na ročnosti in spretnosti, ki se da doseči samo z daljšo vajo. Zategadelj se ne dajo lahko nadomestiti. In naj je število brezposelnih, dela iščočih proletarcev na stopnji razvoja, o kateri obravnavamo, še tako veliko, število izurjenih manufakturnih delavcev med njimi je neznatno. Industrialna rezervna armada ima za delavce manufakturne periode v splošnem malo pomena.

Šele stroj spremeni to, šele stroj usluži vso množico brezposelnih industriji in vrže tudi žene in otroke proletarcev tropoma na delovni trg. S kakšnimi posledicami za odporno silo delavcev, smo videli.

Odkar so se uvedli v produkcijo stroji, se z nenavadno naglico pospešuje proces prenavljanja vse industrije v kapitalistično. Toda kapitalistični obrati se ne spremenijo takoj na vseh produkcijskih poljih v tovarne, ki producirajo s stroji. Manufaktura se je še do danes ohranila na raznih poljih, n. pr. v črkostavljenju. V nekaterih industrialnih panogah

se je kljub kapitalističnemu obratu rokodelska produkcija še ohranila, n. pr. v krojaštvu, v kolikor ne služi produkciji na debelo. Seveda kapitalistično izkoriščanje obrti, ki stoji še na stopnji rokodelstva, navadno ne privede do velikega obrata, ampak do pritlikavega obrata, do domače industrije. Delavci domače industrije pa so najmanje odporni izmed vseh.

Tudi pod gospodstvom s stroji obratovane velike industrije v kapitalistični produkciji se vzdržuje — seveda polagoma izginjajoča — vrsta panog industrije, ki ne morejo pogrešati izučenih delavcev, kateri so si prisvojili gotovo višino spretnosti. Velika industrija sama ustvarja celo vrsto novih delovnih panog, ali pa razširja že obstoječe, ki imajo za predpogoj posebno spretno moč ali posebno znanje, in ki se jim ri treba bati konkurence neučenih delavcev ali žensk in otrok. To je veljalo in večinoma še velja n. pr. v nekaterih panogah pridobivanja in predelovanja kovin.

Delavski proletariat se deli potemtakem v dve veliki plasti; v višje stoječo, ki je vsled razmer v različnih ozirih na boljšem; to je plast izučenih in spretnih ali kvalificiranih delavcev. Pod to plastjo pa se širi velika in dnevno naraščajoča masa delavcev, ki imajo posel, za katerega izučitev niso potrebna nikaka posebna predznanja, spretnosti ali zmožnosti; najsi so nekateri izmed teh delavcev še tako spretni, izobraženi ali zmožni, kljub

temu spadajo v oddelek neizučениh, nespret-nih ali nekvalificiranih delavcev, ki se brez težave nadomeste, do katerih ni treba nikake obzirnosti, katerih odpornost je neznatna.

Boljše stoječi, kvalificirani delavci so tisti, ki jim gre prednost v boju za povzdigo delav-skega razreda. Ti tvorijo najbojevitejše ele-mente proletariata, zakaj oni so tisti, ki so najbolj sposobni za odpor proti kapitalu. In v številnih bojih so pokazali svojo bojevitost.

Njih stališče ima marsikatero podobnost s stališčem cehovskih rokodelskih pomočnikov; tradicije rokodelskih pomočnikov so se mno-govrstno ohranile med njimi, rokodelskih po-močnikov organizacijske in bojne metode so si vzeli kvalificirani delavci za zgled. Nove go-spodarske bojne organizacije delavcev — in sicer sprva samo kvalificiranih delavcev — strokovne organizacije, so včasih naravnost nadaljevanje starih družb, pogosto in zlasti v začetku strokovnih gibanj pa so vzrastle iz tradicij, ki jih je bilo zapustilo cehovsko po-močništvo pri mezdni delavcih.

Prvotno sorodstvo strokovnega gibanja s cehovskim pomočniškim gibanjem se ne iz-raža samo v odpornem duhu in odporni sili strokovnih organizacij. Časi se pojavi tudi med strokovnimi organizacijami cehovski duh, stremljenje po kastovski odločitvi, po eno-stranski brigi samo za ožje poklicne interese brez ozira na splošne delavske interese. V

posebnih okoliščinah gre to lahko tako daleč, da strokovne organizacije kvalificiranih delavcev ne zanemarjajo samo dolžnosti solidarnosti s celokupnim delavskim razredom, ampak skušajo imeti dobiček naravnost na stroške drugega delavstva — na primer z omejitvijo števila vajencev, ki se uče njih poklica. S tem sicer zmanjšajo ponudbo delavskih moči v lastnem poklicu, toda samo na stroške drugih delavskih plasti ki nimajo moči, da bi izsilile take omejitve, tako da krene v te poklice tem več delavskih moči.

Časi se samo v posamičnih obrtih ločijo njih organizirani člani kot »aristokratje« dela od »druhalji« ter se skušajo povzpeti na nje ramah višje. To je veljalo n. pr. v Nemčiji še pred nedavnim časom za večino črkostavcev. Na Angleškem pa so se kvalificirani delavci odločili v svoji skupnosti od nekvalificiranih. Njim so se pridružile še tovarniškemu zakonu podrejene delavske plasti, katerim je ta postava ustvarila ugodnejši položaj. Ti boljše stoječi delavci so tvorili do zadnjega časa — in tvorijo deloma še danes — od velike mase meznega proletariata ločeno delavsko aristokracijo.

Kjer vodi strokovno gibanje do pospeševanja enostranskega kastovskega duha in do aristokratske odločitve boljše situiranih delavcev, tam ne le da ničesar ne prinaša k povzdigi vsega proletariata kot razreda, ampak celo utegne povzdigo ovirati in zavleči. Tako

strokovno gibanje je mnogo izdatnejše sredstvo za oviro delavskega gibanja kakor nasilna in brezmislana zatiranja, ki jih navadno uporablja starokopitna državna modrost. Pač pa so vse nasilne proti bojnim organizacijam delavskega razreda naperjene metode najuspešnejše sredstvo, da se združijo kvalificirani delavci z nekvalificiranimi v enoten odpor proti zatiranju.

Sicer pa so danes le še najnespametnejši in najnevednejši državniki mnenja, da se da proletariat s takimi odredbami zadržavati. Najnevarnejši sovražniki proletariata so tisti, ki nastopajo ne kot njega nasprotniki, ampak kot prijatelji pa skušajo cepiti proletariat s strokovnim gibanjem v takem duhu, kakor smo ga bili opisali, ter hočejo po tej poti spremeniti njega najodpornejše dele iz predbojevnikov v zatiralce njega slabotnejših delov. Ti krivi prijatelji delavskega razreda tudi na Nemškem uganjajo svoj nepošteni posel; vsekako doslej le na univerzah. Toda tudi na delavce same poskušajo vplivati. Na srečo so gospodujoče stranke preomejene, nemški delavci pa preveč razsodni in gospodarske razmere preveč razvite, da bi utegnili ti gospodje napraviti trajno škodo.

In naj se vsled ugodnih razmer kaka delavska plast še tako povzdigne in še tako loči od mase proletariata, trajno se ne more odtegniti vplivom gospodarskega razvoja, ki jo

silijo k združenju z vsem delavskim razredom. Kakor je že razsodnost te delavske plasti, višina gospodarskega razvoja njene stroke in vloga, ki jo igra na domačem in svetovnem trgu; trpi manj ali več časa, da se aristokratske tendence stro; prej ali slej pa pride do tega pri vsaki tu omenjenih delavskih plasti.

Nobena obrt ni varna, da je ne zgrabi tehnična revolucija, ki nadomešča izučenega delavca z neizučenim in povzroča možu konkurenco žene in otroka. Kljub vsemu omejevanju števila vajencev itd. narašča število brezposelnih v vsakem poklicu, najsi stavi še tako visoke zahteve na svoje delavce. In tako raste število onih izučenih delavcev, ki ne zaslužijo dovolj in morajo zato ostati izven organizacije ter jih lahko porabljaajo proti organiziranim delavcem. Vedno bolj morajo tudi najsičajneje organizirani delavci z dobro napolnjenimi blagajnami spoznati, da je odpor proti zatirajočim vplivom kapitalizma, zlasti pa zmaga nad njim naloga, ki ji posamične poklicne organizacije niso kos. Spoznati morajo, da so tem šibkejši, čim šibkejši je ves proletariat, in tem močnejši, čim močnejši je ves proletariat. Priti morajo do spoznanja, da je slaba politika, hoteti se kvišku povzpeti na ramenih ljudi, ki se pogrezajo v močvirje in katere sami še globlje potisnejo vanj, če se povzdigujejo nad nje. Gledati morajo, da imajo pod nogami trdna tla, če se hočejo povzpeti

kvišku in se kvišku obdržati. Tega pa ne morejo, ne da bi pomagali globljim, pod seboj stoječim plastem, da se dvignejo iz močvirja.

Tako pridejo »aristokratske« delavske plasti druga za drugo do tega, da ne smatrajo svojih bojev proti izkoriščanju za ločene boje, v katerih gre samo za njih posebne interese, ampak za dele velikega razrednega boja, ki jih vodi do spoznanja, da boji drugih proletarskih plasti nikakor niso brezpomembni zanje, da gre v teh bojih tudi za njihovo stvar, da imajo torej dolžnost udeleževati se jih, kjer jim je le možno, jih podpirati in pospeševati. Pridejo do spoznanja, da morajo braniti po možnosti tudi interese tistih proletarskih plasti, ki se še ne morejo braniti z lastno močjo, ki stoje še izven okvirja delavskega gibanja.

Obenem pa se tudi iz vrst nekvalificiranih delavcev dviga plast za plastjo. Že pogled na velike boje kvalificiranih delavcev vpliva razgibajoče in bodreče na mnoge njih »nekvalificiranih« bratov. Podobne vplive, ki jih rode boji za delavsko varstvo, smo že omenjali. Učinkuje pa še cela vrsta drugih vzrokov, ki vsled ugodnih okoliščin zdajpazdaj povzročajo, da vstopi kaka delavska plast v vrste bojujočega se proletariata.

Neposredni gospodarski uspehi bojev nekvalificiranih proletarcev so navadno neznatni. Njih zgodovina je dolga vrsta porazov, prekinjena z malim številom posamičnih

zmag (Engels). Toda kakor velikan Antej v grški pravljici so tudi proletarci zajemali iz poraza novo moč. Kakorkoli je izid boja, vendar samo boj moralno dviga delavstvo, samo boj zbudi in uveljavi v njem vse one lastnosti, ki smo jih bili zgoraj označili za značilne lastnosti proletariata, samo boj pospešuje njega moralni in družabni preporod, čeprav morda tujpatam nič ne koristi njega gospodarski povzdigi ali ima morda celo gospodarsko poslabšanje za posledico.

Tako se polagoma tvori iz kvalificiranih in nekvalificiranih proletarcev plast gibajočega se delavskega razreda — delavsko gibanje. To je za vse interese svojega razreda se bojujoči del proletariata, njega *ecclesia militans* (bojujoča se cerkev). Ta plast vedno bolj narašča prav tako na stroške prešernih, v omejeni sebičnosti živ večih »aristokratov« dela kakor na stroške tope »druhalji«, še v brezupnosti in slabosti životarjajočih spodnjih plasti meznega proletariata. Videli smo, da delavski proletarijat neprenehoma narašča; tudi vemo, da je vedno bolj odločujoč za druge delavske razrede, katerih življenjske razmere, katerih mišljenje in čutenje je vedno bolj odvisno od njegovega, in vidimo, da je v tej zmerom naraščajoči množici bojeviti del ne le sam po sebi, ampak tudi razmeroma vedno večji. Kakor hitro tudi narašča proletarijat, njega bojujoči se del raste še nagljeje.

Bojujoči se proletariat je pa najvažnejši in najizdatnejši vir socialne demokracije. Socialna demokracija v svojem bistvu ni nič drugega, kakor svojega cilja se zavedajoči del bojujočega se proletariata; ta ima stremljenje, da se vedno bolj enači s socialno demokracijo; na Nemškem in v Avstriji sta v resnici obadva zrastle v eno celoto.

Politični boj.

Kakor posnema proletariat rokodelske pomočnike v ustanavljanju svojih prvih odpornih organizacij, tako so tudi njega prva bojna sredstva povsod, kjer nastopa v strnjelih množicah, tista kakor so jih uporabljali rokodelski pomočniki: bojkot, zlasti pa stavke.

Vendar proletariat ne more obstati pri teh bojnih sredstvih. Čem bolj se posamične plasti iz katerih sestoji, sklepajo v enoten delavski razred, tem bolj morajo dobiti njega boji politični značaj, kajti, kakor pravi že komunistični manifest, vsak razredni boj je politični boj.

Že potrebščine čistega strokovnega boja silijo delavce, da stavijo politične zahteve. Videli smo, kako smatra moderna država za svojo nalogo, da onemogoča delavcem organizacije. Tajna organizacija pa je vedno le nezadostno nadcmestilo vnanje, in to velja tem bolj, čem večje so množice, ki naj bi se strnile v eno telo. Čem bolj se razvija proletariat, tem bolj potrebuje svobodo združevanja, koalicijsko svobodo.

Toda samo ta svoboda ne zadostuje, če hoče proletariat svoje organizacije kar najpopolneje izpopolniti in kar najspretnije uporabiti. Opozarjali smo že, kako lahko je bilo združevanje rokodelskim pomočnikom. V vsakem mestu jih je delalo razmeroma tako malo v vsakem poklicu, da so bili v neprekinjeni osebni zvezi med sabo. Večinoma je zadostovala samo ena pivnica, da je sprejela vase pomočnike enega rokodelstva. Vsako mesto pa je več ali manj tvorilo zase gospodarsko celoto. Prometna pota so bila slaba, promet iz mest v mesta neznaten. Posamični potujoči rokodelčiči so v teh okoliščinah popolnoma zadostovali, da so ohranili stik med pomočniškimi organizacijami posamičnih mest.

Dandanes dela v velikih industrijskih središčih na tisoče delavcev, katerih vsak stoji le z nekaterimi maloštevilnimi delovnimi drugimi, ne pa z ogromno množico svojih tovarišev v ožjem osebnem stiku. Da se spravijo te množice v medsebojni stik, da se v njih zbudi zavest njih širše interesne skupnosti in da se pridobe za organizacije, ki služijo varstvu njih interesov, za to je treba možnosti svobodnega govora do velikih množic, treba je svobode zborovanja in časopisja. Rokodelski pomočniki niso potrebovali časopisja. Za malenkostne razmere, v katerih so živeli, je zadostovalo ustmeno občevanje. Da se neznanke množice današnjih mezdnih delavcev

združijo v organizacijah in se privedejo do enotnega dela, pa je brez časopisja naravnost nemogoče.

To velja tem bolj, čem bolj se razvijajo moderna prometna sredstva, ki so kapitalistom mogočno orožje v njih bojih proti delavcem. Omogočijo jim n. pr. naglo razpošiljanje velikih delavskih množic v velike daljave; če pridejo s svojimi delavci v konflikt, tedaj jih lahko nadomeste z vnanjimi delovnimi močmi, ako niso te v nobeni zvezi z onimi. Razvoj prometa tedaj vedno nujneje povzroča, da se strnejo posamična krajevna gibanja delavcev različnih poklicov v enotno gibanje, združujoče vse bojujoče delavstvo cele dežele in slednjič vseh industrijskih dežel. Ta narodna in mednarodna združitev meznega delavstva pa potrebuje časopisja še bolj kakor ga potrebuje krajevno organizacijsko delo.

Zato tudi vidimo: kjerkoli se delavski razred dviga in dela prve poskuse, da si pribori povzdigo svojega gospodarskega položaja, povsod stavi razen čistih gospodarskih zahtev tudi politične, namreč zahteve svobodnega združevanja, zborovanja in tiska. Te svobščine so za delavski razred največjega pomena; del tistih njegovih življenskih pogojev so, ki jih neobhodno rabi za svoj razvoj. Luč in zrak pomenijo za proletariat, in kdor mu jih popači ali vzame ali pa hoče delavstvo ovirati v boju za pridobitev in razširjenje teh svobo-

ščin, je eden najhujših sovražnikov proletariata, pa naj čuti ali hlini zanj še tako veliko ljubezen, naj se imenuje anarhist, krščanski sociallec ali kakorkoli. Prav tako, kakor njega odkriti sovražniki, tudi on škodi proletariatu, in vseeno je, če dela to iz zlobnosti ali iz nevednosti, boj proti njemu se mora voditi prav tako kakor proti priznanim nasprotnikom proletariata.

Časi so stavili politični boj v nasprotje z gospodarskim in označili za potrebno, da se proletariati enostransko posveti samo enemu ali drugemu. V resnici se obadva ne smeta ločiti drug od drugega. Gospodarski boj potrebuje zgoraj omenjenih političnih pravic, ki pa ne padejo z neba, ampak je treba najodločnejšega političnega dela, da se dosežejo in ohranijo. Politični boj sam pa je v zadnji vrsti tudi gospodarski boj, pogosto je naravnost gospodarski boj, n. pr. v carinskih, delavskovarstvenih in podobnih zadevah. Politični boj je samo posebna, najobsežnejša in pogosto tudi najkorenitejša oblika gospodarskega boja.

Ne le zakoni, ki se naravnost posebno tičejo delavskega razreda, tudi velika množica drugih zakonov se tiče več ali manj njega interesov. Kakor vsak drug razred mora zato tudi delavski razred stremiti po politični moči in po političnem vplivu, za tem, da si podloži državno oblast.

Za to sta v moderni državi dve poti: prvič osebno vplivanje na poglavarja države. To je bila in je v absolutistično vladanih državah edina možnost vplivanja na državno upravo. Osebno vplivanje je v interesu tistih razredov, ki imajo osebni dostop do državnega poglavarja in si lahko pridobe njega osebno naklonjenost, ga napravijo odvisnega od sebe ali pa se mu izkažejo koristne. Ti razredi, dvorno plemstvo, višja duhovščina, dostojanstveniki armade in birokracije, slednjič tudi veliki dajatelji kredita, gospodje visoke finance, so zategadelj naravni branitelji absolutne vladne oblike.

Vsi drugi razredi prebivalstva morejo v moderni veliki državi samo s pomočjo od njih izvoljenega parlamenta dobiti vpliv na državno upravo, s pomočjo parlamenta, ki določi pogoje, pod katerimi so razredi, ki jih zastopa, voljni dovoliti potrebne prispevke prebivalstva za državne potrebščine. Pravica in možnost, da se odrečejo davki, je podlaga, iz katere so se razvile pravice, da se dovoli ali odklonijo zakoni in se strmoglavijo ministrstva, pravice, ki jih mora imeti vsak parlament, če hoče v resnici zaslužiti to ime, ki hoče biti več kot, kakor pravijo, figovo pero absolutizma.

Direktno zakonodajo potom ljudstva pustimo tu lahko na strani; vsaj v moderni državi — in na tem mestu obravnavamo izključno o tej — ne more pogrešati parlamenta, k ve-

čjemu če v posamičnih slučajih poleg njega deluje, da ga popravlja. Popolnoma nemožno je, da bi oskrbovala direktna ljudska zakonodaja vso državno zakonodajo, in prav tako nemožno je, da bi pazila na državno upravo in jo v potrebi vodila. Dokler obstoja moderna velika država, bo težišče političnega delovanja vedno v njenem parlamentu.

Zadnja konsekvence parlamentarizma je parlamentarna republika; precej vseeno je, ali pridrži parlamentarna republika kraljestvo še za okrasek, kakor delajo Angleži, ali ne. V resnici pride v resnično parlamentarno vladani deželi državna uprava v popolno odvisnost od parlamenta, ki ima v roki denarno vrečo, to se pravi dušo moderne države in vsakega modernega podjetja. Kralj brez denarja je dandanes še na slabšem kakor kralj brez dežele.

Teženje vseh razredov, ki razvijajo krepko samostojno politično življenje in ki nimajo upanja, da bi z osebnim vplivanjem na poglavarja države hitreje dospeli do cilja, gre v moderni državi deloma za tem, da pomnože moč parlamenta, deloma za tem, da pomnože svojo moč v parlamentu. Moč parlamenta je odvisna od moči in poguma razredov, ki stoje za njim, ter od moči in poguma razredov, katerim hoče vsiliti svojo voljo. Moč razreda v parlamentu je odvisna v prvi vrsti od oblike volilne pravice. Razredi, ki nimajo volilne pravice, seveda ne morejo biti zastopani v parlamentu. Potem pa je odvisna

od moči in vpliva, ki ga ima ta razred na kroge volilcev, in slednjič je odvisna od nadarjenosti dotičnega razreda za parlamentarno delovanje.

Prve točke niso potrebne pojasnila, samo zadnji hočemo posvetiti nekaj besed. Parlamentarno delovanje ni stvar slehernega človeka. Za predpogoj mora imeti gotovo spretnost, ki se da pridobiti samo z daljšim, zlasti govorniškim delovanjem v javnosti. Nadalje je potrebno za parlamentarno delovanje širše obzorje, pogled, ki je zmožen, da spoznava vprašanja splošnega narodnega in mednarodnega pomena. Kmečko prebivalstvo in prav tako večji del malomeščanskega nima teh predpogojev za udeležbo parlamentarnega življenja. Videli smo, da te razrede popolnoma izčrpa njih poklicno delo. Delo pa jih osami, loči drugega od drugega, omeji občevanje vsakega na majhen krog. Njih obzorje mora biti silno omejeno, tudi vprašanja najsplošnejšega pomena merijo z merilom osebnih ali k večjemu krajevnih, trenutnih potrebščin. Njih življenske razmere ne ovirajo le razvoja parlamentarnih politikov med njimi, ampak ovirajo tudi, da bi se ti razredi strnili v krepke narodne stranke, obsegajoče razred v okolišu vsega naroda. Pač pa tvorijo neskladne, od trenutnih razpoloženj odvisne množice, ki niso samo nezmožne, da bi poslale zastopnike iz lastnega razreda v parlament, ampak so tudi nezmožne, da bi imele izvoljene može pod ostrim nadzorstvom. Rokodelec ali celo pristen kmet v parlamentu je bela

vrana. Če hočejo biti kmetje in malomeščani zastopani v parlamentu, potem ne volijo sebi enakega, ampak advokata ali profesorja, če so liberalni; če pa so konservativni, volijo veleposestnika, duhovnika ali višjega uradnika. Jasno je, da tak poslanec ni najbolj pravi zastopnik rokodelskih ali kmečkih interesov, čeprav ima poštene namene. Toda zelo pogosto niti nima poštenih namenov. Kadar že sedi v parlamentu, lahko stori, kar hoče; njegovi volilci nimajo nikakih sredstev, da bi vplivali nanj. K večjemu pri prihodnji volitvi izdajalca lahko strmoglavijo — da izvolijo drugega izdajalca.

Ni čuda, da kmetje in malomeščani slabo mislijo o parlamentarizmu. Drugače je z buržvazijo, ki ima na izbero vsa materialna in duševna sredstva, da sama varuje svoje interese pri volilnih bojih in v parlamentu. Ne razpolaga le z zadostnimi denarnimi sredstvi, v svojih vrstah ima tudi veliko število izobražencev, mož s svetovnim obzorjem, mož, ki so vajeni upravljati velike družabne organizacije, mož, ki so si ustvarili poklic iz poznanja zakonov in iz govornišva: advokate in profesorje. Noben drug razred je doslej v tem ni dohitel; zategadelj je do najzadnjega časa obvladala parlamente, parlamentarizem se je pokazal za njenemu bistvu najprimernejše in najuspešnejše sredstvo, da ji zagotovi gospodstvo v državi in ji napravi moč spodnjih razredov politično uslužno.

Radikalni malomeščan, ki bi rad napravil kapitalizmu kraj in konec, zategadelj rad vidi v parlamentarizmu glaven vzrok, ki vzdržuje in ovekovečuje hlapčevstvo spodnjih razredov. Nič noče slišati o njem in je uverjen, da se da doseči padec buržvazije samo s popolno ločitvijo od parlamentarizma. Eni zahtevajo popolno nadomestitev parlamentarizma z neposredno zakonodajo. Drugi gredo še dalje; ker spoznavajo, da sta v moderni državi politika in parlamentarizem neločljivo združena, obsojajo sploh sleherno politično delovanje. To zveni sicer zelo revolucionarno, v resnici pa ni nič drugega kakor razglasitev bankrota spodnjih razredov.

Proletariat stoji nasproti parlamentarizmu v ugodnejšem stališču kakor kmetje in malomeščani. Videli smo že, kako dviga moderna produkcija proletariat nad banavzevstvo, kako vzbuja v njem žejo po znanju in razumevanju celokupnosti pojavov in velikih vprašanj splošnega pomena. Že vsled tega stoji kot politik nad malomeščanom in kmetom. Lažje razumeva strankina načela, nagiblje se k principielni politiki, ki ni pod vplivom trenutnih razpoloženj, osebnih ali krajevnih interesov. Življenski pogoji, v katerih se nahaja, ga pa tudi prisilijo, da se združi s svojimi sodrugi v velikih množicah in z njimi složno nastopa. Njega življenski pogoji zbude v njem strogo disciplino, ki pa jo od svojih predbojnikov prav tako zahteva, kakor jo drugi od njega. Delovanje v svrhu proletarskih

organizacij in delovanje v njih samih je izvrstna parlamentarna šola, ker navadi na parlamentarne oblike, izobrazí govornike, poznavatelje zakona in organizatorje.

Proletariat zategadelj lahko — kar je že dokazal, kakor v Nemčiji najbolje vedo — ustanovi lastno od drugih razredov neodvisno stranko, kar se doslej ni posrečilo ne kmetom ne malomeščanom in kar se jim najbrže tudi nikjer in nikdar ne bo posrečilo; umeje tudi prav dobro nadzorovati svoje zastopnike in jih ohraniti uslužne svojim interesom*; in slednjič je v njega lastnih vrstah vedno več ljudi, ki so zmožni, da ga kot poslanci uspešno zastopajo v parlamentu.

Kjer se proletariat udeležuje bojev za parlament, zlasti volilnih bojev, in bojev v parlamentu kot samozavesten razred, začčenja tudi parlamentarizem spreminjati svoje prvotno bistvo in preneha biti zgolj sredstvo za gospodstvo buržvazije. Ravno ti boji se skažejo za najmogočnejše sredstvo, da se še indiferentne plasti proletariata razgibajo, da se jim vlije zaupanje in veselo upanje; skažejo se za najmogočnejše sredstvo, da se različne proletarske plasti vedno

* Morda bi kdo utegnil postaviti tej trditvi angleške „delavske poslance“ nasproti, ki so v parlamentu tolikokrat izdali angleški delavski razred; toda ti gospodje se nimajo zahvaliti za izvolitev vplivu vsega delavskega razreda, ampak vplivu cehovske, ošabne delavske aristokracije, ki se hoče povzdigovati nad proletariatom. Gospodje Broadhurst in tovariši so vedno delali v zmislu te aristokracije.

krepeke strnejo v enoten delavski razred, in slednjič za najmogočnejše sredstvo, s katerim zdaj razpolaga proletariat, da vpliva na državno oblast v svojo korist in ji v vročem boju izpuli tiste koncesije, ki se po merilu razmer sploh dajo tisti čas priboriti; skratka, ti boji so najuspešnejši vzvodi, da dvignejo proletariat iz njegovega gospodarskega, družabnega in moralnega ponižanja.

Delavski razred torej ne le da nima razloga opustiti parlamentarizem, ampak ima nepobiten razlog, da povsod kar najodločneje dela za ojačenje parlamenta nasproti državni upravi in za ojačenje svojega zastopstva v parlamentu. Poleg koalicijske pravice in tiskovne svobode je splošna, enaka volilna pravica življenski pogoj za uspešnejši razvoj proletariata.

Delavska stranka.

Delavski razred še nima v vseh deželah teh življenskih pogojev, skoro nikjer pa jih nima v zadostni meri; že priborjene mu skušajo povsod poslabšati. Delavskemu razredu je treba dolgih, požrtvovalnih bojev, da si pribori in ohrani potrebne politične pravice.

V začetku političnih bojev so proletariatu njega nalogo tupatam olajšali boji med posedujočimi razredi samimi. Industrialni kapitalisti, trgovci, posestniki, dvorni, absolutistični razredi itd. se zelo pogosto hudo spro med sabo. Vsakteri teh razredov išče v takih oko-

liščinah zaveznikov, ki jih skuša pogovoriti s to ali ono majhno koncesijo, da se mu pridružio. Po izvoicvani zmagi zaveznika potem često osleparijo za njegov delež plena; na drugi strani pa je bila kaka politična stranka tudi pogosto prisiljena, da je dovolila enemu izmed spodnjih razredov pomembno politično pravico in sicer zategadeli, ker mu je s tem omogočila, da je njej sami izkazal važne usluge.

Gespedujoče stranke so dovolj pogosto apelirale na proletariat, same so ga tirale v areno političnih bojev. Dokler proletariat ni došel do samostojne politike, so ga smatrali za čredo, ki pri volitvah slepo glasuje na njih ukaz, ki se da izrabljati prav tako kakor kmetje in malomrščani za to, da dela štafažo lastnim izkoriščevalcem. In v resnici je dovolj pogosto opravljal ta posel.

Toda interesi proletariata in interesi buržvazije so si preveč nasprotni, da bi bilo možno politična stremjenja obeh razredov trajno združiti. Prejalislej mora v vsaki deželi kapitalističnega proizvajanja udeleževanje delavskega razreda na politiki priversti do tje, da se proletariat loči od meščanskih strank in ustanovi samostojno stranko, delavsko stranko. To je samcposebi umljivo in ne potrebuje po naših izvajanjih o interesih, stremljenjih in naziranjih obeh razredov nikakega nadaljnjega razjasnjevanja.

Kdaj pride proletariat v kaki deželi do odločilnega koraka, da odreže zadnjo vez, ki ga politično veže z meščansko družbo, iz katere je izšel, je odvisno predvsem od višine gospodarskega razvoja dotične dežele, ki predvsem določa obsežnost, moč in enotnost proletariata. Toda še cela vrsta drugih pogojev je, ki so pomembni za prejšnje ali poznejše udejstvovanje politične samostojnosti delavskega razreda. Zlasti moramo omeniti dva pogoja: višina vpogleda delavskega razreda v politične in gospodarske razmere in pa politika meščanskih strank napram delavskemu razredu. Obadva pogoja sta bila doslej na Nemškem posebno ugodna politični ločitvi delavcev od buržvazije, mnogo ugodnejša kakor v katerikoli veliki državi. Tako je prišlo do tega da v Nemčiji delavsko gibanje z ozirom na samostojnost od meščanskih strank daleč prekaša delavska gibanja drugih dežel.

Toda naj je pod vplivom različnih pogojev še tako različen čas, v katerem se strne delavsko gibanje posameznih dežel kapitalističnega proizvajanja v samostojno delavsko stranko, vendar ga v vsaki teh dežel nujno rodi gospodarski razvoj.

Vsaka politična stranka si pa mora postaviti za svoj cilj politično gospodstvo. Gledati mora na to, da napravi državno oblast uslužno sebi, to se pravi interesom razreda, ki ga zastopa, gledati mora na to, da postane

gospodujoča stranka v državi. S tem, da se organizira delavski razred za samostojno stranko, mu je nujno začrtan ta cilj, in prav tako nujno bo povzročil gospodarski razvoj, da ga doseže. Kakor pri ločitvi delavcev od meščanskih strank, tudi tu tisti čas, ko se to zgodi, ni odvisen le od višine industrijskega razvoja dežele, ampak poleg deluje sodoločajoč še cela vrsta drugih razmer narodnega in mednarodnega značaja. Tudi način, kako se ta pojav izvrši, je lahko zelo različen. **Nihče pa ne more dvomiti o naravni nujnosti končne zmage proletariata,** nihče, ki je zasledoval gospodarski in politični razvoj moderne družbe zlasti v teku zadnjega stoletja. Med tem ko proletariat vedno bolj raste z ozirom na obsežnost, politično moč in gospodarsko nujnost, medtem ko ga vzgaja razredni boj k solidarnosti in disciplini ter mu razširja obzorje, medtem ko neprenehoma raste obseg in enotnost njegovih organizacij, medtem ko je v okolišu kapitalističnega proizvodnje vedno bolj najvažnejši in slednjič edini delovni razred, od katerega rok je odvisna vsa družba, se proletariatu sovražni razredi po številu vedno bolj krčijo, znatno izgubljajo moralno in politično moč in ne postajajo le odveč, ampak deloma naravnost ovira za razvoj produkcije, ki zajde pod njih vodstvom v vedno pogubnejšo zmedo in rodi vedno neznosnejše razmere.

Spričo tega ni dvomiti, na katero stran se bo slednjič nagnila zmaga. Že davno je zgrabila posedujoče razrede groza pred njih bližajočim se koncem. Nočejo si priznati brezupnosti svojega položaja, skušajo ga prikriti z lažjo in razposaicno radostjo; sami se slepe, da ne vidijo prepada, ki mu hite nasproti. In ne opažajo, da pospešujejo z oslepljenjem samega sebe svoj propad in ga delajo še pogubnejšega.

Proletariat kot najspodnejši izkoriščevalnih razredov — capinski proletariat se ne izkorišča, ker spada sam med parasite — pa ne more gospodstva, ki ga osvoji, porabiti za to, za kar so ga porabili drugi razredi pred njim, da odvali breme izkoriščanja na druga ramena in napravi samega sebe za izkoriščujoči razred. Gospodstvo mora porabiti za to, da napravi konec svojemu izkoriščanju in obenem slehnemu izkoriščanju v meščanski družbi. Korenina njegovega izkoriščanja pa je zasebna lastnina proizvodjalnih sredstev. Proletariat bo odpravil izkoriščanje samo tedaj, če odpravi zasebno lastnino. Če brezlastništvo proletariata omogoči, da se proletariat pridobi za odpravo te zasebne lastnine, tedaj prisili njega izkoriščanje proletariat do tega, da izvrši to odpravo in postavi na mesto kapitalističnega proizvodjanja zadružno.

Videli smo, da zadružno proizvodjanje pod gospodstvom blagovne produkcije ne more

postati splošna oblika produkcije. Da se zadružna produkcija splošno postavi na mesto kapitalistične, je neobhodno potrebno, da stopi istovčasno na mesto produkcije za trg — blagovne produkcije — produkcija za skupnost in pod nadzorstvom skupnosti. Socialistična produkcija je torej nujna posledica zmage proletariata. Če bi svojega gospodstva v državi ne hotel zavedno porabiti za to, da se polasti s pomočjo državne oblasti produkcijskih sredstev in nadomesti kapitalistično blagovno produkcijo s socialistično, tedaj bi jo rodila slednjič logika dejstev seveda morda šele po marsikakih zmotnjavah, blodnjah in nepotrebnih žrtvah, po brezkoristni porabi časa in moči. Toda prišla bo in tudi mora priti socialistična produkcija. Nje zmaga je neizogibna, bržko postane neizogibna zmaga proletariata. Proletariat mora delati na to, da izrabi svojo zmago v odpravo svojega izkoriščanja, in tega cilja ne more doseči drugače kakor s socialistično produkcijo. Gospodarski in politični razvoj sam nudi v velikih podjetjih, kartelih, državnemu gospodarstvu prve prilike za to, on sam bo vodil proletariat v smeri socializma, razbil bo sleherni drug poskus zmagovitega proletariata, da bi se gibal v drugi smeri, in tako bo slednjič proletariat sam nastopil pot socializma, če bi ji bil morda v začetku nenaklonjen.

Nikakor pa ni pričakovati, da bi zavzel proletariat katere dežele tako odklanjajoče

stališče, če je slednjič prišel do gospodstva. To bi se ne reklo nič drugega kakor da je ostal v svoji zavesti in svojem znanju na otroški stopnji, medtem ko je dozorel gospodarsko, politično in moralno v moža, ki ima moč in zmožnost, da premaga svoje mogočne sovražnike in jim vsili svojo voljo. Tako nerazmerje v razvoju pa je ravno pri proletariatu skrajno neverjetno. Pogosto smo že opozarjali, kako se v proletariatu, bržko se je dvignil iz svojega prvotnega ponižanja, vsled razvoja strojev pojavi teoretični zmisel, dovzetnost za velike, čez okolje trenutnih interesov ležeče probleme in cilje, ki bi jih zaman iskali pri drugih delovnih razredih pred njim in nad njim. Obenem pa gre tudi gospodarski razvoj današnje družbe tako naglo svojo pot in se izraža v tako nenavadnih ogromnih pojavih, da ga spozna tudi nepoučeni, kakor hitro ga opozorimo nanj. In te opozoritve ne manjka, zakaj obenem je postal tudi vpogled v gospodarski razvoj in v vse gospodarsko življenje nenavadno globok in dalekosežen, vsled nadaljevanja od meščanske klasične ekonomije začetega dela po Karlu Marxu.

Vse se združuje, da napravi bojujoči se proletarijat skrajno sprejemen za socialistične nauke. Socializem proletariatu ni nikakšno poslanstvo nesreče, ampak veselo poslanstvo, nov evangelij. Gospodujoči razredi ne morejo priznati socializma, ne da bi izvršili moralni sa-

momor. Proletariat zajema iz njega novo življenje, novo moč, navdušenje in upapolno veselje. In do takega nauka naj bi bil traino nebrižen ali naj bi ga celo odklanjal?

Kjer pride do ustanovitve samostojne delavske stranke, mora zavzeti z naravno nujnostjo prejelislej socialističnetendence, čeni že od svojega začetka prepojena z njimi, mora se slednjič razviti v socialistično delavsko stranko: v socialno demokracijo.

Natanko so načrtane meje okolišem, iz katerih pridobiva socialna demokracija svoje bojevnike. Na kratko se da izraziti vsebina naših zadnjih izvajanj z naslednjimi besedami: bojujoče, politično samozavestne plasti industrialnega proletariata so nositelji socialističnega gibanja. Čem bolj pa raste vpliv proletariata na njemu sosedne družabne plasti, čem bolj vpliva na njih čutenje in mišljenje, tem bolj prihajajo tudi te v socialistično gibanje.

Razredni boj proletariata ima za svoj naravni cilj socialistično produkcijo; preje ne more biti pri kraju, dokler ni ta dosežena. Kakor je gotovo, da mora biti proletariat slednjič gospodujoči razred v državi, prav tako je gotova tudi zmaga socializma.

Delavsko gibanje in socializem.

Socialisti nikakor niso že od vsega početka spoznali vloge, ki jo ima igrati bojujoči se proletariat v socialističnem gibanju. Seveda je niso mogli spoznati, dokler ni bilo bojujočega se proletariata. Socializem pa je starejši od razrednega boja proletariata. Socializem je toliko star kakor nastop proletariata kot pojava velikih množic. Proletariat v tej obliki pa je obstojal dolgo časa, ne da bi pokazal samostojno življenje. Prva in tedaj edina korenina socializma je bilo sočutje, ki so ga občutili filantropi višjih razredov z ubožci in bednimi. Socialisti so bili najdrznejši in najdalekovidnejši teh človekoljubov, bili so tisti, ki so najjasneje spoznali korenine proletariata v zasebni lastnini proizvodjalnih sredstev in ki se niso bali izvajati najskrajnejših posledic iz tega spoznanja. Socializem je bil najznačajnejši, najglobokejši in največji izraz meščanske filantropije. Tedaj ni bilo nobenega razrednega interesa, ki bi ga bili socialisti pozvali na boj za svoje cilje; obračati so se mogli le na navdušenje in sočutje idealistov v višjih razredih; te so skušali pridobiti po eni poti z zapeljivimi orisi socialistične skupnosti, po drugi poti pa z živimi opisi sodobne bede. Ne z bojem, ampak z mirno besedo naj bi se bogatini in mogočniki pregovorili, da bi dali sredstva za temeljito omiljenje gorja, za ustanovi-

tev idealne družbe. Kakor znano, so socialisti te dobe zaman čakali na milijonarje in kneze, katerih velikodušnost naj bi odrešila človeštvo.

V prvih početkih 19. stoletja je pričel razodevati proletariat znamenja samostojnega življenja. V tridesetih letih že opazimo na Francoskem in zlasti na Angleškem krepko delavsko gibanje.

Toda socialisti so mu stali brez razumevanja nasproti. Niso smatrali za možno, da utegnejo ubogi, nevedni, sirovi proletarci kdaj dospeti do tiste moralne višine in družabne moči, ki sta potrebni za izvedbo socialističnih teženj. Toda do delavskega gibanja niso gojili samo nezaupanja. Delavsko gibanje jim je bilo neprijetno že iz tega razloga, ker jim je pretilo odvzeti važen dokaz. Zakaj meščanski socialisti so mogli le tedaj upati, da bo občutni buržvazijec izprevidel potrebo socializma, če se jim posreči dokaz, da je to sredstvo edino, ki more bedo vsaj nekoliko oblažiti, da je vsak poskus oblažitve bede, povzdige neposedejočih v moderni družbi brezuspešen, in da je proletarcem nemožno dvigniti se iz lastne moči. Delavsko gibanje pa je pognalo iz predpogojev, ki so bili v nasprotju s tem naziranjem. Temu se je pridružila še druga okolnost. Razredni boj med proletariatom in buržvazijo je seveda razsrdil zadnjo proti dvigajočim se proletarcem. V očeh meščanstva so se spre-

menili proletarci iz obžalovanja vrednih nesrečnikov, ki se jim mora pomagati, v ničvredno svojat, ki se mora pobiti in potlačiti. Glavna korenina socializma v meščanskih krogih, sočutje z ubogimi in bednimi, se je pričela sušiti. Socialistični nauki sami se niso preplašeni buržvaziji nič več zdeli nedolžna igrača, ampak skrajno nevarno orožje, ki utegne priti množici v roke in s tem povzročiti neizrecno zlo. Skratka, čem močnejše je naraščalo delavsko gibanje, tem težja je bila socialistična propaganda v gospodujočih razredih, tem sovražnejše so nastopali ti proti socializmu.

Dekler so bili socialisti mnenja, da morejo priti sredstva za doseg socialističnih ciljev samo iz zgornjih razredov, so morali biti do delavskega gibanja ne le nezaupni, ampak pogosto celo odločno sovražni in morali so se nagibati k mnenju, da nič ne škodi bolj stvari socializma, kakor razredni boj.

Odklanjajoče stališče meščanskih socialistov napram delavskemu gibanju seveda ni ostalo brez vpliva na stališče delavskega gibanja do socializma. Če ni dobil dvigajoči se del proletariata v svojih bojih pri teh socialistih ne le nobene zaslombe, ampak preje odpor, če je bila nevarnost, da mu njih nauki vzamejo pogum, namesto, da bi ga podžigali, potem se je moralo v proletariatu le prelahko vgnezditi nezaupanje in nenaklonjenost do

skupnosti socialističnih nauk, in ne samo proti njih porabi za boje sedanosti. To sta pospeševali brezmiselnost in neizobraženost, ki sta vladali v množicah tudi bojujočih se proletarcev v začetku delavskega gibanja. Tesnoba njih obzorja jim je otežkočila pojmovanje končnih ciljev socializma, prav tako še niso imeli razsodne in jasne zavesti družabnega stališča in nalog svojega razreda; občutili so samo moten razredni nagon, ki jih je učil, da so bili nezaupni do vsega, kar je prihajalo iz buržvazije, torej tudi do tedanjega socializma in do meščanske filantropije sploh.

V marsikaterih delavskih plasteh, zlasti na Angleškem, je pognalo tedaj nezaupanje do socializma globoke korenine. Posledicami tega nezaupanja je deloma — poleg mnogih drugih razlogov — pripisati, zakaj je bila Angleška do zadnjih oveh desetletij prejšnjega stoletja skoro popolnoma nedostopna socialističnim težnjam, čeprav zavzema novejši socializem do delavskega gibanja povsem drugo stališče kakor meščanski utopisti.

Čeprav pa je časi zazijal med bojujočim se proletariatom in socializmom še tako velik prepad, vendar se socializem tako zelo vjema s potrebami globlje mislečega proletarca, da so se mu celo tam, kjer so zavzele množice sovražno stališče do socializma, rade pridružile najboljše glave delavskega razreda, v kolikor so imele priložnost seznaniti se z nje-

govini nauki. In ti proletarci so naziranja meščanskih socialistov važno predrugačili. Njim se ni bilo treba kakor meščanskim socialistom ozirati na buržvazijo, ki so jo sovražili in se proti njej srdito bojevali; mirni socializem meščanski! utopistov, ki je hotel roditi odrešenje človeštva s pomočjo najboljših elementov zgornjih razredov, se je spremenil pri delavcih v nasilen, revolucionaren socializem, ki ga naj izvedejo proletarske pesti.

Ali tudi ta prvotni socializem ni imel nobenega razumevanja za delavsko gibanje; tudi on je zavzemal sovražno stališče do razrednega boja ali vsaj do njega najvišje oblike, političnega razrednega boja. Seveda iz drugih razlogov kakor meščanski utopisti. Znanstveno mu je bilo nemogoče, da se otrese meščanskih utopistov. Proletarec si more v najboljšem slučaju prisvojiti le del tistega znanja, ki ga je obelodanila meščanska učenost, in ga obdelati primerno svojim namenom in potrebam, manjkajo pa mu — dokler ostane proletarec — sredstva in čas, da bi znanstvo samostojno dvignil nad tisto mero, ki so jo dosegli meščanski misleci. Tako je moral imeti tudi prvotni delavski socializem vse bistvene znake utopizma: nobene slutnje ni imel o gospodarskem razvoju, ki ustvarja materialne elemente socialistične produkcije ter z razrednim bojem vzgaja in vodi do zrelosti tisti razred, ki je poklican, da se polasti teh elementov in ustvari iz njih novo dru-

žbo. Kakor meščanski utopisti so verjeli tudi ti proletarci, da je družabna oblika poslopje, ki se da poljubno sezidati po preje določenem načrtu, če so le sredstva in prostor tu. Moč, da oskrbe gradnjo, so si prav tako krepki in drzni kakor naivni proletarski utopisti prisojali; šlo je samo za to, da si priskrbe potrebni prostor in potrebna sredstva. Seveda niso pričakovali nobenega milijonarja in nobenega kneza, ki bi jim dal oboje na razpolago; revolucija naj bi priskrbelo vse potrebno, da se staro poslopje podere, da se stare moči razsujejo in se izroči iznajditelju ali majhni skupini iznajditeljev novega stavbnega načrta diktatura, ki bo dala novemu zveličarju zmožnost, da postavi poslopje socialistične družbe.

V takem naziranju ni bilo mesta za razredni boj. Proletarski utopisti so pregrenko občutili bedo, v kateri so živeli, da ne bi nepotrpežljivo zahtevali nje nezamudno odstranitev. Čeprav bi bili smatrali za možno, da bi utegnil razredni boj proletariat polagoma povzdigniti in ga napraviti zmožnega za nadaljno izpopolnjevanje družbe, bi se jim bilo zdelo to postopanje mnogo preobzirno. Toda verjeli niso na to povzdigo. Stali so v začetkih delavskega gibanja, proletarske plasti, ki so se ga udeleževale, so bile neznatne, in med temi maloštevilnimi bojujočimi se proletarci so bili le posamčni ljudje, ki so imeli pred očmi več kakor zaščito svojih trenutnih interesov. Zdelo se je brezupno, da bi bilo

možno vzgojiti veliko množico prebivalstva k socialističnemu mišljenju. Edino, kar bi mogla storiti ta množica, je bil izbruh obupa, v katerem je uničila obstoječe razmere in napravila pot prosto za socialiste. Čem slabše se je godilo množicam, tem bliže je moral, tako so sodili prvotni delavski socialisti, biti trenutek, ko jim je bil položaj tako neznosen, da so razsuli družabno stavbo, ki jih je tlačila. Boj, da se delavski razred polagoma povzdigne, po naziranju teh socialistov ni bil le brezuspešen, ampak je bil odločno škodljiv, ker so neznatna izboljšanja ki jih je utegnil mimogrede priboriti, napravila množicam obstoječe razmere manj neznosne in so s tem zavlekla trenutek njih povzdige in poloma obstoječih razmer, s tem pa tudi trenutek temeljite odstranitve bede. Vsaka oblika razrednega boja, ki ni bila preračunjena na popoln prevrat obstoječih razmer, torej vsaka resna, uspešna oblika razrednega boja je veljala potemtakem v očeh teh socialistov za nič manjšega kakor izdajstvo na stvari človeštva.

Minilo je že več kakor pol stoletja, odkar se je pojavilo v delavskem razredu to naziranje, ki je imelo svojega najženialnejšega zastopnika v Weitlingu. To naziranje še danes ni umrlo. Nagibanje k njemu se kaže v vsaki proletarski plasti, ki se pripravlja, da vstopi v vrste bojujočega se proletariata; kaže se v vsaki deželi, katere proletariatski se začena zavedati svojega nedostojnega in neznosnega položaja in

se polagoma navzema socialističnih tendenc, ne da bi imel jasen vpogled v družabne razmere in ne da bi si prisojal moč za vztrajen razredni boj; ker pa se vedno nove proletarske plasti dvigajo iz močvirja, v katerega jih je potisnil gospodarski razvoj in ker so vedno nove dežele žrtve kapitalističnega proizvodnje in proletariziranja, se utegne to naziranje prvotnih utopičnih delavskih socialistov vedno nanovo pojaviti. To naziranje je otroška bolezen, ki preti slehernemu mlademu proletarsko-socialističnemu gibanju, ki še ni dospelo preko utopizma.

To vrsto socialističnih naziranj imenujejo dandanes anarhizem, nikakor pa niso nujno spojena z njim. Ker ne izvirajo iz jasnega spoznanja, ampak iz nagonskega odklanjanja obstoječih razmer, se utegnejo vjemati z najrazličnejšimi teoretičnimi stališči. Vsekako pa se v novejšem času rada strneta sirovi in nasilni socializem prvotnega proletarca ter pogosto zelo občutljivi, nežno ubrani miroljubni anarhizem oglajenega malomeščana, ker jima je ob vseh globokosežnih razlikah eno skupno: odklanjanje in celo sovraštvo da vztrajnega razrednega boja, zlasti do njega najvišje oblike, do političnega boja.

Prav tako malo kakor meščanski je mogel proletarski utopični socializem premagati nasprotje med socializmom in delavskim gibanjem. Sicer so razmere časi vsilile proletarskim utopistom udeleževanje pri razrednih bojih, toda

vsled njihovega teoretičnega odklanjajočega stališča to udeleževanje ni privedlo do končne združitve socializma in delavskega gibanja, ampak je delavsko gibanje izpodrinilo socializem. Znano je, da se je anarhistično gibanje (besedo rabimo na tem mestu v zmislu proletarskega utopizma) povsod, kjerkoli se je razvilo v veliko gibanje, v resnični razredni boj, prejalislej kljub svojemu dozdevnemu radikalizmu končalo v celiovskem samostrokovnem ali samozadružnem gibanju.

Socialna demokracija — strnitev delavskega gibanja in socializma.

Če sta se hoteli socialistično in delavsko gibanje med sabo spraviti in se spojiti v enotno gibanje, potem se je moral dvigniti socializem nad naziranje utopizma. To svetovnozgodovinsko delo sta izvršila Marx in Engels, ki sta položila leta 1847 v svojem »Komunističnem manifestu« znanstvene temelje novemu modernemu socializmu, ali kakor pravimo danes, socialni demokraciji. S tem sta podelila socializmu hrbtenico, napravila sta ga, ki je bil dotlej lepa sanja nekaterih dobro mislečih sanjačev, za resen bojni predmet, pokazala sta ga za naravnonujno posledico gospodarskega razvoja. Bojujočemu se proletariatu pa sta podala jasno zavest njega zgodovinskih nalog in sta ga usposobila, da hiti kar najhitreje in s kar

najmanjšimi žrtvami svojemu velikemu cilju nasproti. Socialisti zdaj nimajo več naloge, da izumijo novo družbo, ampak nalogo imajo, da odkrijejo njene elemente v obstoječi družbi. Nimajo naloge, da od zgoraj prineso proletariatu odrešenje iz njegove bede, temveč podpirati imajo njega razredni boj s poglobljenjem njegovega vpogleda in s pospeševanjem njegovih gospodarskih in političnih organizacij, da hitreje in z manjšimi bolečinami dozoreva tistemu času nasproti, ko se bo mogel sam odrešiti. **Dati razrednemu boju proletariata čem smotrenejšo in primernejšo obliko, to je naloga socialne demokracije.**

Nadaljna razlaga miselnega sporeda Marxovega in Engelsovega nauka ni potrebna, ker temelji na njem vsa ta knjiga in ni nič drugega kakor njegova razlaga in razpredenje.

S tem naukom dobi razredni boj proletariata nov značaj. Dokler ta boj ni imel socialistične produkcije za smotreni cilj, dokler teženja bojujočega se proletariata niso segala čez okvir obstoječih produkcijskih razmer, se giblje razredni boj navidezno vedno v krogu, ne da bi se premaknil z mesta, borba proletariata po zadovoljujoči eksistenci se zdi Sisifovo delo. Kajti razredni boj in njega uspehi ne odpravijo nizdol potiskajočih tendenc kapitalističnega proizvodjanja, ampak jih v najboljšem slučaju samo nekoliko potisnejo nazaj. Neprenehoma se vrši proletariziranje srednjih plasti družbe,

neprenehoma padajo posamezni člani in cele plasti delovnih razredov v capinski proletariat, neprenehoma ogroža kapitalistična gonja po dobičku vse pridobitve boljše stoječih plasti delavstva. Vsako skrajšanje delovnega časa, priborjeno bodisi z gospodarskim, bodisi s političnim bojem, daje povod za uvedbo delo prihranjujočih strojev, za hujše priganjanje delavcev; na vsako izboljšanje proletarske organizacije odgovore z izboljšanjem kapitalistične organizacije itd. In pri tem raste brezposelnost, krize so vedno obsežnejše in globlje, negotovost eksistence je vedno večja in mučnejša. Povzdiga delavskega razreda, ki je posledica razrednega boja, je manj gospodarska kakor moralna. V teku razrednega boja in njega pridobitev se gospodarske razmere proletariata v celoti le malo in počasi izboljšajo — če se sploh izboljšajo. Toda spoštovanje proletarcev do samega sebe raste in tudi spoštovanje, ki jim ga izkazujejo drugi razredi družbe; začenjajo se čutiti enakovredne višje stoječim razredom in primerjati začenjajo njih usodo s svojo; staviti začenjajo večje zahteve nase, na svoje stanovanje in obleko, na svoje znanje, vzgojo otrok itd., zahtevajo, da so deležni vseh pridobitev kulture. In vedno občutnejši so proti vsakemu zapostavljenju in zatiranju.

Ta moralna povzdiga proletariata je enakga pomena s prebujenjem in neprestanim naraščanjem proletarske »poželjivosti«, ki raste

mnogo hitreje kakor morejo rasti z današnjim izkoriščevalnim sistemom skladna izboljšanja, njegovega gospodarskega položaja. Vsa izboljšanja, od katerih marsikateri upajo, drugi pa se zopet boje, da bodo napravila delavce zadovoljne, nujno morajo ostajati za tistimi delavskimi zahtevami, ki so naravno nujna posledica njih moralne povzdige. Posledica razrednega boja more biti tedaj le neprestano naraščanje nezadovoljnosti proletariata s svojo usodo. Ta nezadovoljnost se seveda najmočneje pojavlja tam, kjer zaostaja gospodarska povzdiga proletariata najdalje za njegovo moralno povzdigo, katere naraščanje pa se trajno nikjer ne more zabraniti. Tako se nam slednjič pokaže razredni boj za nesmotren in neploden, če ne teži preko obstoječih produkcijskih razmer. Čem višje dviga proletariata, tem bolj se ta vidi oddaljen od cilja svojega teženja, od zadovoljnega, svojim nazorom o človeškem dostojanstvu primernega življenja.

Šele socialistična produkcija more napraviti konec nerazmernosti med zahtevami delavcev in sredstvi, ki jih imajo zadovoljiti, z odpravo izkoriščanja in razrednih razločkov; socialistična produkcija odpravi s tem tisti mogočni povod za nezadovoljnost delavca z njegovo usodo, ki ga rodi danes zgled razkošja izkoriščevalcev. Če se ta povod odpravi, potem se delavci sami od sebe omeje na tisto mero, ki je skladna s pričujočimi sredstvi za zadovoljitev

njih potrebščin. Kako zelo socialistična produkcija sama pomnožuje ta sredstva, smo že videli.

Glodajoča nezadovoljnost, »poželjivost«, je nepoznana v komunističnih družbah. Pač pa vzraste z naravno nujnostjo iz razrednega nasprotstva in izkoriščanja tam, kjer se čutijo izkoriščanci izkoriščevalcem moralno enakovredni ali celo več vredni. Če je prišel izkoriščen razred enkrat tako daleč, potem se njega »poželjivost« ne uteši preje, dokler ni napravil konec svojemu izkoriščanju.

Dokler je torej razredni boj proletariata v nasprotju s socializmom, dokler ni nameraval nič drugega, kakor s koncesijami priboriti proletariatu zadovoljivo stališče v okvirju sedanjih družbe, tako dolgo je bilo nemogoče, da bi dosegel svoj cilj. Podoben je bil vijaku brez konca. Vse drugače pa je, odkar se je strnilo socialistično gibanje z delavskim: sedaj ima delavsko gibanje cilj, kateremu se vidno bliža, sedaj dobivajo vse strani boja večji pomen, tudi tiste, ki nimajo neposredno praktičnih posledic, če le pospešujejo samozavest in ugled proletariata, njega združno skupnost in disciplino. Sedaj se tudi marsikatera navidezno izgubljena bitka izpremeni v zmago, sedaj pomeni tudi vsaka izgubljena stavka, vsak odklonjen zakonski načrt, ki bi bil imel služiti interesom proletariata, korak naprej do cilja, do osvojitve človeka vrednega življenja. Od sedaj

naprej se kaže, da se vse gospodarske in politične odredbe, ki se ukrenejo z ozirom na proletariat, nagnejo v njega korist, pa naj imajo njemu sovražna ali prijazna teženja, samo da prispevajo k njega prebuji in moralni povzdigi. Odslej ni bojujoči se proletariat nič več podoben arinadi, ki ne pride naprej in le trudoma z največjimi izgubami ohrani dobljene postojanke; polagoma se najzaslepljenejšemu očesu jasni, da je bojujoči se proletariat nepremagljiv osvovjevalec, ki mu nič ne more ustaviti zmago-slavnega pohoda.

Mednarodnost socialne demokracije.

Novi od Marxa in Engelsa ustanovljeni socializem ima svoj izvir v Nemčiji. Njega ustanovitelja sta bila Nemca, Nemci so bili njiju prvi učenci, prvi spisi, ki so ga razlagali, so izšli v nemškem jeziku. Že samo to razjasnjuje, čeprav nikakor ni bil edini razlog, da se je v Nemčiji najprej izvršila spojitev delavskega gibanja s socializmom, da je v Nemčiji najprej pognala socialna demokracija korenine — pri čemer ne smemo smatrati besede Nemčija za nemško državo, ampak smatrati jo moramo za vsako ozenilje, ki je obljudeno z večjim številom nemško govorečih delavcev.

Toda razširjenje socialne demokracije se ni omejilo na Nemčijo. Ustanovitelji modernega socializma se že od prvih početkov spoznali mednarodni značaj, ki ga povsod zavzemlje da-

našnje delavsko gibanje, in so zato takoj od začetka skušali dati svoji propagandi mednarodno podlago.

Mednarodni promet je z naravno nujnostjo spojen s kapitalističnim proizvodanjem. Razvoj kapitalističnega proizvodanja iz preproste blagovne produkcije je najtesnejše združen z razvojem svetovne trgovine. Svetovna trgovina pa ni možna brez mirnega občevanja posameznih narodov med sabo; svetovna trgovina zahteva za svoj razvoj, da je trgovec v deželi, v katero trguje, prav tako varen kakor v lastni. Razvoj svetovne trgovine pa trgovca tudi na družabni lestvici zelo visoko dvigne; njegovo mišljenje začena močno vplivati na mišljenje družbe sploh. Trgovec pa je vedno ostal premičen element: njegovo načelo je bilo od nekdaj: «Ubi bene, ibi patria» — kjer se mi dobro godi, kjer so dobički, tam je moja domovina.

Tako se razvijajo v meščanski družbi v enaki meri, kakor se razširja svetovna trgovina in kapitalistična produkcija, svetovnomeščanska težnja, zahtevanje po večnem medsebojnem miru narodov, po pobratenju ljudstev.

Toda kapitalistično proizvodanje rodi najčudovitejša nasprotja; kakor so mu obenem lastna teženja po povečanju enakosti in neenakosti, po zatiranju proletariata do najgloblje propalosti in po povzdigi istega do gospodujočega razreda, po popolni svobodi posamez-

nika in njega popolnem zaslužnenju, tako gre roko v roki z njegovim teženjem po pobratenju vseh ljudstev teženje po povečanju narodnih nasprotij. Promet rabi miru, toda konkurenca rodi vojno. Kakor obstoji v vsaki deželi večno vojno stanje med posameznimi kapitalisti in posameznimi razredi, tako tudi med kapitalisti in kapitalističnimi razredi posameznih narodov. Vsak narod skuša razširiti trg za svoje izdelke in druge odriniti s tega trga. Čem razvitejši je svetovni promet, čem potrebnejši je svetovni mir, tem divjejši je konkurenčni boj, tem večja je nevarnost sovražnih spopadov med posameznimi narodi. Čem tesnejši je mednarodni promet, tem glasnejša je zahteva po narodni ločitvi. Čem močnejša je želja po miru, tem bolj preteča je vojna nevarnost: ta navidezno nezmiselna nasprotja se popolnoma vjemajo z značajem kapitalističnega proizvodjanja. Skrita pa so že v preprosti blagovni produkciji, toda šele kapitalistična produkcija jih razvije v velikansko in neznosno obsežnost. Da pospešuje vojna teženja v enaki meri, kakor napravlja mir za neobhodno potreben, je le eno mnogih protislovij, za katerimi mora poginiti.

Proletariat se ne udeležuje protislovnega stališča, ki sledi iz tega za ostale razrede današnje družbe. Čem bolj se razvija in raste v samostojen razred, tem jasneje kaže na različnih poljih, da vpliva nanj od dveh nasprotujočih si teženj kapitalističnega proizvodjanja le

eno, dočim ostaja drugo teženje vedno bolj brez vpliva nanj. Tako rodi n. pr. današnje proizvodnje obenem teženje po združitvi producentov v velikih zvezah k skupnemu delovanju in teženje po srditem boju vseh (producentov) proti vsem. V proletariatu preneha delovati druga tendenca. Namesto nasprotja med monopolom in konkurenco, katero ugonablja in cepi buržvazijo, deluje v proletariatu vedno bolj prva tendenca v smeri ojačenja in razširjenja proletarske solidarnosti. Naravna posledica te »enostranosti« je, da vidno in vedno bolj vpliva na proletarce različnih kulturnih dežel le teženje po tesni mednarodni združitvi in da izgublja v njih vrstah teženje po nacionalni odločitvi in nacionalnem boju vsak učinek.

Kapitalistično proizvodnje je delavca s tem, da ga je napravilo neposedujočega, odtrgalo od domače grude. Delavec nima nobenega stalnega domovja več in zategadelj tudi nobene stalne domovine. Enako trgovcu se tudi on oklepa načela: ubi bene, ibi patria, kjer so najboljše delovni pogoji, tam je moja domovina. Že rokodelski pomočniki so začeli raztezati svoja potovanja v tuje kraje in posledica tega so bili začetki mednarodnega stika, na katerega smo že opozarjali. Ampak kaj so ta potovanja v primeri z modernim, kakor jih omogočuje razvoj današnjega prometa! In pa rokodelski pomočnik je popotoval z namenom, da se zopet vrne

v domovino, moderni proletarec potuje z ženo in otrokom, da ostane tam, kjer lahko doseže najboljše delovne pogoje. Moderni proletarec ni turist, ampak nomad.

Enako proletarcu se skuša tudi trgovec, vsaj trgovec svetovne trgovine, napraviti neodvisnega od grude in se naseliti tam, kjer pričakuje, da bo najboljše negoval svoje trgovske interese. Toda s tem ne izgubi stika z domovino. Kajti njega ugled v inozemstvu, njegovo stališče, njegova zmožnost, da neovirano trguje in okani svoje tuje tovariše, vse to je večinoma odvisno od pomena in moči države, katere državljani in ki ga ščiti. Trgovec v inozemstvu torej ostane nacionalističnega mišljenja; navadno tvorijo ti gospodje najbolj šovinistično družbo; ti gospodje najneposredneje občutijo, kaj pomeni velikost njih domovine za njihovo denarno mošnjo.

Drugače proletarec. V domovini ga ni razvadilo državno varstvo njegovih interesov; varstva svoje domovine v inozemstvu, vsaj v kulturnih deželah, navadno ne potrebuje. Nasprotno, če gre v tujino, tedaj je tuja dežela navadno taka, katere zakoni in državna uprava so delavcem ugodnejši kakor v njegovi domovini. In njegovi novi sodelavci nimajo nobenega interesa do tega, da ga morda oropajo njegovega zakonitega varstva v tem slučaju, v katerem ga najnujnejše rabi, namreč nasproti izkoriščevalcu. Pač pa jim veleva njih lasten

interes, da skrbe za to, da mu raste odporna sila nasproti izkoriščevalcu.

Modernega proletarca torej vse drugače odtrgajo od grude kakor so potujočega rokodelskega pomočnika cehovske dobe in kakor se odtrga od nje trgovec. Moderni proletarec je resnični svetovni državljani, ves svet je njegova domovina.

Seveda je združeno to svetovno državljanstvo za delavce tistih dežel, v katerih se stavijo na življenje višje zahteve in obstoje boljši delovni pogoji, v katerih torej priseljevanje prekaša izseljevanje, z različnimi senčnimi stranmi, časi celo z nevarnostmi. Kajti ne da se utajiti, da konkurenca priseljencev, ki čutijo toliko potreb in imajo manj odporne sile, te višje stojee delavce ovira v njih razrednem boju.

Časi utegne privedi ta konkurenca, enako kakor konkurenca kapitalistov različnih narodov, do poostitve narodnostnih bojev, do nacionalnega sovraštva domačih delavcev proti tujcem. Toda narodnostni boj, ki je v krogih buržvazije stalen pojav, more biti v krogih proletariata le nimogredočega značaja.

Kajti preje ali pozneje morajo priti proletarci do spoznanja — če ne po drugi poti, pa po poti bridke izkušnje — da je priseljevanje cenih delovnih moči iz zaostalih krajev v gospodarsko razvite prav tako nujno združeno s kapitalističnim proizvajanjem, kakor uvedba strojev in pojav žene v industriji, in da se da

prav tako malo zatreti kakor obadva zadnja pojava.

Na drug način škoduje zaostalost delavcev v tujih deželah delavskemu gibanju naprednejše dežele s tem, da je stopnja izkoriščanja ki ga prenašajo tuji delavci, za kapitaliste naprednejše dežele dobrodošla pretveza in časi celo resničen vzrok, da se s pomočjo zakonodaje ali pa s »svobodnim« sporazumom upro delavskim težnjam po izboljšanju delovnih pogojev.

Delavcem, ki ostanejo v domači deželi, prvi in drugi način jasno kaže, kako odvisni so napredki njih razrednega boja od napredkov delavskega razreda v drugih deželah. Naj se tudi mimogrede pojavi v njih nevolja proti inozemskim delavcem, slednjič vendar prodre med njimi zavest, da more samo eno sredstvo odpraviti ovirajoče vplive inozemske zaostalosti: odprava te zaostalosti same. Nemški delavci imajo vse razloge, da žele, in, kolikor jim je možno, delajo na to, da si pribore slovanski in italijanski delavci v tujini in doma višje plače in krajše delovnike; enak interes imajo tudi angleški delavci do nemških delavcev in drugih, ameriških in evropskih.

Tesna odvisnost, ki spaja razredni boj proletariata ene dežele z razrednimi boji drugih dežel, vodi z naravno nujnostjo do tesnega stika proletarskih plasti različnih dežel.

Vedno bolj izginjajo ostanki nacionalnega odločenja in nacionalnega sovraštva, ki ju je prevzel proletariat od buržvazije, vedno bolj se osvobojata proletariat od narodnostnih predsodkov, delavec vedno bolj spoznava in ceni v tujem tovarišu, naj govori katerikoli jezik, bojnega sodruga in sotrpina.

Najiskrenejše pa se mora razviti mednarodna solidarnost med tistimi proletarskimi plastmi različnih narodov, ki so si postavile enake cilje in se bore zanje z enakimi sredstvi.

Kako neobhodna je mednarodna strnitev razrednih bojev proletariata, če hočejo priti v svojem cilju, moči in obsežnosti iz gotovega okvirja, sta izdajatelja komunističnega manifesta že takoj spoznala. Komunistični manifest se obrača do proletarcev vseh dežel in sklepa z besedami: »Združite se!« In organizacija, ki sta jo pridobila za temeljna načela manifesta in v imenu katere sta izdala manifest, je bila mednarodna »Zveza komunistov«.

Posledice poraza revolucionarnega gibanja leta 1848. in 1849. so napravile kraj in konec tej zvezi, toda z novo prebujo delavskega gibanja v začetkih šestdesetih let je vnovič vstala v »Mednarodni delavski asociaciji« (ustanovljeni leta 1864), katere duša je zopet bil Marx. Imela je nalogo, da ne zbudi samo čuta mednarodne solidarnosti v proletarcih različnih dežel, ampak da jim tudi podeli skupen cilj in jih povede na skupno pot do njega.

Prvo nalogo je izvršila v bogati meri, ob drugi se je deloma razbila. »Internacionala« naj bi združila bojni proletariat z modernim socializmom v vseh deželah. »Internacionala« je izjavila, da se da osamosvojitve delavskega razreda priboriti le potem njega samega, da je politično gibanje le pomožno sredstvo do tega cilja in da je osamosvojitve proletariata nemožna, dokler obstaja njegova odvisnost od monopolistov produkcijskih sredstev, virov življenja. Proti tem načelom se je dvignila v »internacionali« tem močnejša opozicija, čem jasneje je prihajalo, da je njih konsekvence socialna demokracija. Vsi pred 30. in 40. leti razmeroma še številni pristaši meščanskega, malomeščanskega in primitivnoproletarskega utopizma kakor tudi zastopniki pocehovljenega samostrokovnega gibanja delavske aristokracije so se odkrušili od »internacionala«, ko so opazili, kam hoče. Padec pariške komune 1871 in preganjanje od strani državnih oblasti v različnih deželah evropske celine so pospešili nje pogin.

Toda zavest mednarodne solidarnosti, ki jo je »internacionala« razsejala, se ni dala udušiti.

Od tedaj so ideje komunističnega manifesta pograbile bojni proletariat vse Evrope (in razne proletarske plasti izven Evrope); povsod se je že izvršila spojitev razrednega boja z modernim socializmom ali pa se naglo vrši. Podlage, cilji in sredstva proletarskega raz-

rednega boja vedno bolj postajajo na vseh krajih eni in isti. Iz tega je samoposebi izšel vedno tesnejši stik med socialističnimi delavskimi gibanji različnih dežel, mednarodna zavest v njih se je razrastla vedno mogočneje in treba je bilo le vnanjega nagiba, da se je podelil temu dejstvu viden izraz.

Kakor znano se je to zgodilo ob stoletnici naskoka na bastijo, na mednarodnem kongresu v Parizu (1889). Naslednji mednarodni kongresi so dali priložnost, da se mednarodni stik bojnega proletariata vnovič ojači, ki dobiva razentega vsako leto viden izraz v majskem praznovanju. Na teh kongresih se ne shajajo posamični misleci in sanjači, ki bi jih smatrala množica njih razrednih tovarišev za čudake, kakor se to dogaja na mirovnih kongresih buržvazije, ampak shajajo se zastopniki in zagovorniki stotisočev, milijonov delavskih mož in žen. Vsako majsko slavlje najjasnejše pokaže, da so množice delavskega prebivalstva tiste, ki se zavedajo mednarodne solidarnosti proletariata v vseh središčih gospodarskega in političnega življenja v vseh deželah moderne kulture, ki protestirajo proti vojni in izjavljajo, da takozvana nacionalna nasprotstva v resnici niso nasprotstva ljudstev, ampak samo nasprotstva njih izkoriščevalcev.

Takega premostenja prepada med posamičnimi narodi, take mednarodne spojitve najširših ljudskih plasti svetovna zgodovina še

ni videla. Ta pojav se kaže tem veličastnejši, ker se vrši v senci vojnih oboroženj, ki tudi nudijo od svoje strani prizor, kakor ga svetovna zgodovina še ni videla, vojnih oboroženj, ki neizrecno tlačijo Evropo.

Ob teh oboroženjih ima socialna demokracija dvojno dolžnost, da odločno naglaša svoje mednarodno stališče. To se je tudi najizraziteje zgodilo v erfurtskem programu.

Socialna demokracija in ljudstvo.

Socialna demokracija je od vsega začetka po vsem svojem bistvu mednarodna stranka. Obenem pa ima tudi teženje, da vedno bolj postaja stranka naroda, to se pravi, ljudska stranka v tem zmislu, da je vedno bolj zastopnica ne le industrijalnih mezdnih delavcev, ampak vseh delovnih in izkoriščanih plasti, torej velike večine vsega prebivalstva, tega, kar navadno imenujemo »ljudstvo«. Videli smo že, da ima industrijalni proletariat teženje, da slednjič postane edini delovni razred. Opozarjali smo tudi že na to, da so drugi delovni razredi v svojem življenju in svojih delovnih pogojih vedno bolj slični proletariatu; slednjič tudi že vemo, da je delovni proletariat edini razred med delovnimi razredi, ki se mu vedno bolj razvija moč, inteligenca in smotrenost, da je vedno bolj središče, okolo katerega se zbirajo neprenehoma izginjajoči ostanki drugih

delovnih razredov. Njegovo čutenje in mišljenje je vedno merodajnejše za vso množico »malih ljudi«.

V tisti meri, v kateri prevzemajo mezdni delavci vodstvo ljudstva, se razvija delavska stranka v ljudsko. In res, kakor hitro samostrojni delavec malega obrata čuti kot proletarec, kakor hitro spozna, da je zapadel on ali vsi njegovi otroci brez rešitve proletariatu, da ni nobene rešitve zanj razen v osvoboditvi proletariata — od tega trenutka dalje mora videti v socialni demokraciji naravno zastopnico svojih interesov.

Že v prejšnjem poglavju smo izvajali, da se nima bati zmage proletariata, ampak da je ta zmaga v njega interesu, kajti zmaga proletariata pomenja uresničenje tistega družabnega stanja, ki podeli ne le meznim delavcem, ampak tudi samostojnim delavcem malega obrata osvoboditev od izkoriščanja in zatiranja ter pridobitev varnosti in blagostanja.

Toda socialna demokracija zastopa interese vseh »malih ljudi«, ne le v bodočnosti, ampak tudi že v današnji družbi. Proletariat, najspodnejša izmed izkoriščanih plasti, se ne more osvoboditi, ne da bi uničil slehrno izkoriščanje in zatiranje. Zategadelj je zaprisežen sovražnik izkoriščanja in zatiranja, naj se pojavlja v katerikoli obliki, zategadelj je bojevnik vseh izkoriščanih in zatiranih.

Zgoraj smo govorili o »internacionali«. Značilno je, da je dala povod za nje ustanovitvev proletarska manifestacija za Poljake, ki so se dvignili proti carjevemu jarmu; da je bila prva adresa, ki jo je izdala »internacionala« po svoji ustanovitvi, čestitka Lincolnu, predsedniku Zedinjenih držav, v kateri adresi je delavska družba dala izraz svojim simpatijam za stvar osvoboje sužnjev in da je bila slednjič »internacionala« prva na Angleškem obstoječa in tudi iz angleških članov sestajajoča organizacija, ki se je postavila na stran od gospodujočih razredov na Angleškem zatiranih Ircev in sicer na najizdatnejši način. Niti irsko niti poljsko gibanje niti osvoboja sužnjev niso imeli nikdar ničesar naravnost opraviiti z razrednimi interesi mezdnega delavstva.

Slični zgledi se dado v velikem številu navesti iz zgodovine slehrnega socialističnega delavskega gibanja.

Sicer pravijo, da gradi socialna demokracija na proces gospodarskega razvoja; socialistična produkcija da ima za svoj predpogoj kar najbolj vsestransko nadomestitev malega obrata z velikim. Socialna demokracija da ima torej interes na poginu malih obratov, malih rokodelcev, malih trgovcev, malih kmetov, da mora pospeševati njih propadanje, da torej nikakor ne more delati v njih interesu.

Na to moramo odgovoriti naslednje. Socialna demokracija ne dela gospodarskega raz-

voja; da izpodriva veliki obrat mali, za to brez njenega sodelovanja najtemeljiteje skrbijo kapitalistični razred. Seveda nima nobenega razloga, da bi gradila ovire temu razvoju. Toda hoteti zadrževati gospodarski razvoj, se nikakor ne pravi zastopati resnične interese malih kmetov in malih meščanov. Zakaj vsi tozadevni poskusi se morajo izjaloviti, v kolikor pa sploh pridejo do učinka, morejo samo škoditi, ne koristiti. Rokodelcem in malim kmetom obetati odredbe, ki naj zopet vstavijo »zlato dno« njih malim obratom, se nikakor ne pravi zastopati njih interese, pač pa se pravi vzbujati v njih iluzije, ki se nikdar ne morejo uresničiti in ki jih odvrčajo s prave poti za najboljše zastopanje njih interesov.

Toda čeprav je pogin malega obrata neizogiben, vendar nikakor ni neizogibno, da se vrši ravno med najbolj razdrapanimi pojavi, ki ga navadno spremljajo danes. Videli smo, da je pogin malega obrata samo zadnje dejanje dolge drame, katere se ni v prejšnjih dejanjih odigravalo nič drugega kakor počasno in mučno umiranje samostojnega malega producenta. Socialni demokraciji pa niti najmanjše ni do tega, da propadejo malomeščani in mali kmetje, pač pa ji je zelo mnogo do tega, da se to ne zgodi. Zakaj čem propalejši so krogi, iz katerih se rekrutira proletariat, tem težje je te rekrute dvigniti tako visoko, da bodo zmožni in voljni vstopiti v vrste bojnega proletariata.

Obsežnost in moč socialne demokracije pa sta odvisni od obsežnosti bojnega proletariata, ne pa od obsežnosti vsega proletariata. Čem manj potreb imata kmet in rokodelc, čem bolj sta vajena brezkončnega dela, tem neodpornejša sta, kakor hitro sta se pogreznila v proletariat, tem bolj se dasta izkoriščati, tem bolj škodita s svojo konkurenco višje stoječim delavcem. Deloma isti vzroki, ki privedejo do mednarodne solidarnosti delavcev, privedejo tudi do solidarnosti proletariata z razredi, iz katerih se rekrutira, seveda do solidarnosti, ki se je doslej navadno le od ene strani občutila in gojila — od proletarcev.

Seveda, če skušajo potaplajoči se mali kmetje in mali meščani na stroške proletarcev obdržati se nad vodo, na primer z nezmernim izkoriščanjem vajencev ali preprečenjem združevanja svojih mezdnih delavcev, potem bodo vedno naleteli na energičen odpor proletariata in socialne demokracije. Nasprotno pa zagovarja socialna demokracija z vso odločnostjo odredbe, ki brez škode za proletariat, pač pa celo v njegovo korist znatno izboljšavajo in olajšajo položaj malih kmetov in malih meščanov.

To je jasno in razločno razvidno iz zahtev, ki jih stavi socialna demokracija na današnjo državo kot zahteve, ki se imajo neposredno izvršiti. Te zahteve tvorijo drugi del erfurtskega programa. Glasi se:

Na podlagi teh načel zahteva socialno demokratična stranka v Nemčiji predvsem :

1. Splošno, enako, direktno volilno in glasovalno pravico s tajnim glasovanjem za vse nad 20 let stare državljane brez razlike spola za vse volitve in glasovanja. Proporcionalni volilni sistem ; do njegovega uresničenja zakonito novo razdelitev volilnih okrajev po vsakem ljudskem štetju. Dveletne zakonodajne dobe. Odreditev volitev in glasovanj na dan zakonito določenega počitka. Odškodnino za izvoljene zastopnike. Odpravo slehrne omejitve političnih pravic razen za osebe, ki so v varuštvo.

2. Direktno (neposredno) ljudsko zakonodajo potom pravice za stavljenje in odklanjanje predlogov. Samoodločitev in samoupravo ljudstva v državi, deželi, pokrajini in občini. Volitev oblasti po ljudstvu, njih odgovornost in jamstvo. Letno dovoljenje davka.

3. Vzgojo k splošni brambni dolžnosti. Ljudsko brambo namesto stoječe vojske. O vojni in miru odloča ljudsko zastopstvo. Poravnava vseh mednarodnih sporov potom razsodišč.

4. Odpravijo naj se vsi zakoni, ki omejujejo ali zatirajo svobodo izražanja in pravico združevanja in sestajanja.

5. Odpravijo naj se vsi zakoni, ki zapostavljajo ženo za možem, bodisi v javnopravnem, bodisi v zasebnopravnem oziru.

6. Vera se naj proglasi za zasebno stvar. Odpravijo naj se vsi stroški iz javnih sredstev za cerkvene in verske namene. Cerkvena in verska združevanja se smatrajo za zasebne družbe, ki popolnoma samostojno urejajo svoje zadeve.

7. Svetno šolo. Obvezen obisk javnih ljudskih šol. Brezplačen pouk, brezplačna učna sredstva in brezplačno oskrbo v javnih ljudskih šolah, kakor tudi v višjih izobraževalnih zavodih za tiste učence in učenke, ki se po svojih sposobnostih spoznajo za primerne za nadaljnjo izobrazbo.

8. Brezplačno pravosodje in brezplačno pravno pomoč. Pravorek potom sodnikov, izvoljenih od ljudstva. Pravico priziva v kazenskih zadevah. Odškodovanje po nedolžnem obtoženih, prijetih in obsojenih. Odpravo smrtne kazni.

9. Brezplačno zdravniško pomoč obenem s pomočjo pri porodih in z zdravili. Brezplačno pokopavanje mrtvih.

10. Stopnjevanje davke na dohodnino in premoženje v svrhu pokritja vseh javnih izdatkov, v kolikor naj se pokrijejo z davki. Dolžnost ocenitve samega sebe. Davek na dedščino, ki naj stopnjema narašča po obsegu dedščine in po stopnji sorodstva. Odpravo vseh indirektnih davkov, carin in podobnih gospodarsko-političnih odredb, ki žrtvujejo koristi splošnosti koristim privilegirane manjšine.

Za varstvo delavskega razreda zahteva socialna demokracija v Nemčiji predvsem :

1. Izdatno narodno in mednarodno delavskovarstveno zakonodajo na naslednji podlagi:

- a) določitev delovnika, ki znaša kvečjemu osem ur;
- b) prepoved pridobitnega dela za otroke pod štirinajstimi leti.
- c) prepoved nočnega dela, izimši tiste industrijske panoge, ki zahtevajo nočno delo po svoji uredbi, iz tehničnih razlogov ali iz razlogov javne blaginje;
- d) nepretrgan odmor najmanj šestintrideset ur v tednu za vsakega delavca;
- e) prepoved truk-sistema.

2. Nadzorovanje vseh obrtnih obratov, proučevanje in urejevanje delovnih razmer v mestu in na deželi potom državnega delovnega urada, okrajnih delovnih uradov in delovnih zbornic. Temeljito obrtno zdravstvo.

3. Pravno enakost poljedelskih delavcev in služinčadi z obrtnimi delavci; odpravo poselskega reda.

4. Zavarovanje koalicijske pravice.

5. Splošno delavsko zavarovanje po državi z mero-dajnim sodelovanjem delavcev pri upravi.

Natančnejše razlaganje teh točk ni namen tega dela, ki se peča le z načeli socialne demokracije, ne s praktičnimi posledicami, ki sledo iz njih. Z njimi se bavimo le toliko, kolikor jih rabimo za razjasnjenje načel. S tega stališča hočemo navezati nanje nekaj kratkih pripomb, ki naj zaključijo naše delo; zakaj dospeli smo do konca miselnega sporeda, ki ga tvori načelni del erfurtskega programa.

Predvsem vidimo, da so le en del zahtev socialne demokracije izključno delavske zahteve, to se pravi, take zahteve, ki se stavijo le v interesu meznega proletariata. Daleko največji del zahtev pa se tiče interesov, ki so proletariatu skupni z drugimi plastmi delovnega prebivalstva.

Marsikateri teh zahtev stavi tudi meščanska demokracija; druge zahteve pa more staviti le socialna demokracija kot edina protikapitalistična stranka, in celo za meščansko-demokratske zahteve se nobena stranka ne bori s tako resnostjo kakor ona. Socialna demokracija skuša dvigniti življenjske razmere malih ljudi, skuša jih razbremeniti z odpravo indirektnih davkov, s preložitvijo največjega davčnega bremena na bogatine potom progresivnega dohodninskega davka, z odpravo stoječe vojske, z odpravo državnih dolgov, ki so najtesneje zvezani s stoječo vojsko itd. Male ljudi skuša duševno dvigniti, z istočasno gospodarsko razbremenitvijo, ker ne zahteva le brez-

plačnega ljudskošolskega pouka, ki zadostuje vsem zahtevam moderne kulture, ampak tudi brezplačna učna sredstva in oskrbo šolskih otrok po družbi. Le socialna demokracija je tista, ki hoče nuditi »malemu možu« brezplačno zadostno zdravniško pomoč in bolniško oskrbo, brezplačno pravosodje in brezplačno pravno pomoč.

Le odredbe v smeri teh zahtev morejo izboljšati stanje samostojnih delavcev v malih obratih današnje družbe, in to v toliko, v kolikor je sploh možno. Da bi pomagali rokodelcem in kmetom kot producentom s tem, da bi ohranili njih zaostalo obratovanje, je v nasprotju z gospodarskim razvojem in je neizvedljivo. Prav tako je nemožno, da bi jih vse ali tudi le znatni del njih napravili za kapitaliste. Množici teh »malih ljudi« moremo pomagati le še kot konsumentom. Ampak ravno rokodelcem in kmetom navidezno najbolj naklonjene stranke jih najbolj obremenjujejo kot konsumente. Ta obremenitev je trda in se hudo čuti. Povzdiga malih obratov, ki naj gre roko v roki s to obremenitvijo, pa je vedno bolj golo sleparstvo.

Povzdiga malomeščanov in malih kmetov kot konsumentov ne le da ni v nasprotju z gospodarskim razvojem, ampak je sredstvo, da ga pospešuje. Povzdiga torej ni le možna, ampak težiti moramo za njo že iz tega razloga, ne oziraje se na mnogoštevilne druge razloge, ki

izvirajo deloma iz razmotrivanj razuma, deloma iz nagibov sočutja z ubogimi propadajočimi kmeti in malomeščani. Čem boljši je njih položaj kot konsumentov, čem višje so njih življenjske razmere, čem večje so njih telesne in duševne potrebe, čem globlja je njih razsodnost, tem preje bodo prenehali voditi boj proti velikemu obratu s konkurenco lakote, tem preje bodo opustili brezupno bojevanje in bodo ojačili vrste proletariata; toda ne vrste ponižnih, neodpornih, skromnih najspodnejših plasti, ampak stopili bodo naravnost v vrste bojujočih se, »poželjivih«, svojega cilja se zavedajočih proletarcev in bodo s tem pospešili njih zmago.

Ta zmaga se ne bo rodila iz propalosti, kakor je marsikdo menil; ne iz propalosti malomeščanstva in kmetov, ne iz propalosti proletariata. Socialna demokracija ima v polni meri vzrok, da ovira propalost na eni strani prav tako odločno, kakor na drugi, in tudi dela to, kolikor daleč sežejo njene moči. Da ojačijo socialno demokracijo, ni torej le v interesu mezd-nih delavcev, ampak prav tako tudi v interesu vseh drugih slojev prebivalstva, ki živijo od svojega dela in ne od izkoriščanja.

Odkar obstoji moderna država, mali meščani in mali kmetje nikdar niso popolnoma utegnili, da branijo svoje interese zase same proti drugim razredom. Danes morejo to še manj kakor preje. V varstvo svojih interesov

se morajo združiti z enim ali več drugimi razredi. Njih po zasebni lastnini vzgojeni nagoni jih pode meščanskim strankam v naročje, to se pravi, da se združijo z eno izmed različnih skupin gornjih posedujočih razredov. Meščanske stranke same iščejo to zvezo, deloma iz čistih strankarsko političnih potreb, deloma, ker vidijo v majhnih ljudeh nezavedne volilce, ki jih rabijo, deloma pa tudi iz globljih razmotrivanj. Zakaj prav dobro vedo, da je zasebna lastnina malih kmetov in malih meščanov še danes najmočnejša opora zasebne lastnine sploh, s tem pa tudi izkoriščanja, ki ga uganjajo. Do blagostanja malega moža jim ni prav nič. Da ga obremene kot konsumenta, so takoj pripravljeni. Naj le propada, samo če njegov mali obrat popolnoma ne izgine, ki ga vzdrži v krogu zasebne lastnine. Vse te stranke pa imajo interes do razširjenja kapitalističnega izkoriščanja, torej do napredovanja gospodarskega razvoja. Sicer žele, da ohranijo kmeta in rokodelca, tudi jima to obetajo, v resnici pa store vse, kar morejo, da razširijo gospodstvo velikega obrata in zatro kmečko in rokodelsko proizvodnjo.

Čisto drugačno je razmerje med samostojnimi delavci malih obratov in socialno demokracijo. Socialna demokracija se seveda ne more boriti za ohranitev malega obrata, v resnici pa se malemu obratu prav nič ni treba bati socialne demokracije. Kapitalisti in veleposest-

niki so tisti, ki razlaščujejo rokodelce in kmete, ne proletarci. Pač pa je zmaga proletariata, kakor smo videli v prejšnjem poglavju, edino sredstvo, ki bo napravilo konec tem razlastitvam. Kot konsumentje pa imajo samostojni delavci malih obratov enake interese kakor proletarci. Torej imajo v polni meri vzrok, da se združijo s proletarci, to se pravi, da se priklonijo socialni demokraciji in s tem varujejo svoje interese.

Seveda nikakor ni pričakovati, da se bo to spoznanje prav hitro razširilo med njimi. Vendar se je začel pobeg malih meščanov in kmetov iz vrst meščanskih strank, pobeg čisto posebne vrste, zakaj ravno najspretnjši, najbojevitejši prvi vržejo puško v koruzo, ne, da bi ušli bojnemu metežu, ampak da pobegnejo iz malenkostnega boja za ohranitev klaverne eksistence v velikansko, svet pretresajočo borbo za uresničenje nove družbe, ki bo nudila vsem svojim članom velike pridobitve moderne kulture, v borbo za osvobojo vsega kulturnega človeštva, vsega človeštva sploh iz prokletstva družbe, ki ga preti uničiti.

Čem neznosnejša je obstoječa produkcija, čem očitneje se bliža svojemu bankrotu in čem nezmožnejše se izkažejo gospodujoče stranke, da odpravijo strahotno naraščanje neznosnih družabnih razmer, čem plehkejša in plitvejša so te stranke, ki se vedno bolj krčijo v klike osebno interesiranih politikov, tem številnejše

bodo vreli pripadniki neproletarskih razredov k socialni demokraciji in roko v roki z nepremagljivo prodirajočim proletariatom bodo sledili njeni zastavi do zmage in zmagoslavja.

